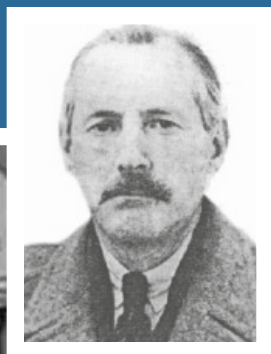

ERF GOED NIEUWS

Willem Pijper
en Leidschendam

Colofon

Erf Goed Nieuws is een uitgave van de Vereniging Erfgoed Leidschendam en verschijnt minimaal twee keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan leden. Advertentietarieven op aanvraag.

Redactie Erf Goed Nieuws

Voor suggesties, op- of aanmerkingen over Erf Goed Nieuws kunt u zich richten tot de redactie: telefoon 070-2300746 of e-mail: redactie@erfgoedleidschendam.nl

Druk

OK2Press, Den Haag

Lay-out

OK2Press, Anton Beuse

Vereniging Erfgoed Leidschendam

Bestuur

Voorzitter: drs. H.R. Grootenhuis
Secretaris: drs. C.A.F. Siermann
Penningmeester: drs. J.H. Athmer
Bestuurslid: dhr. J.H.M. Teunissen
Bestuurslid: dhr. I.J. Bosman

Adviseur bouwhistorie:

P. Jansen

Adviseur bouwtechniek:

Ing. J.J. van Vliet

Website

www.erfgoedleidschendam.nl

E-mail

info@erfgoedleidschendam.nl

Adres

Vereniging Erfgoed Leidschendam, postbus 3027, 2260 DA Leidschendam

Telefoon

Secretaris: (06) 53717333

Wilt u het werk van de vereniging steunen, doe dat dan door lid te worden. U kunt zich aanmelden via www.erfgoedleidschendam.nl. De minimum bijdrage bedraagt 15 euro per jaar.

Foto voorpagina: de huiskamer van de woning Koningin Wilhelminalaan 11. Tussen 1941 en 1947 woonde hier de Nederlandse componist Willem Pijper.

INHOUDSOPGAVE

Voortleven als volte, niet als leegte

4

Op weg met je houten schooltas

13

Hendrik Brouwer Schut, verteller met passie

17

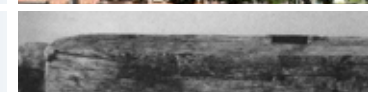
De mooiste bomen van Leidschendam

26

Een oud kalf dat gezien mocht worden

33

De Rietvink, 'daer is 't alleraengenaemst toeven!'

39

Buitenlust moet blijven

45

Hondenkar was vertrouwd

48

Door allen, voor allen

52

Drie kazen tegelijk tillen

57

Tussen kaas en kruis

60

Herinneringen van zuster Bartje

67

VOORTLEVEN ALS VOLTE, NIET ALS LEEGTE

Tussen 1941 en zijn overlijden in 1947 woont de Nederlandse componist Willem Pijper aan de Koningin Wilhelminalaan 11 in Leidschendam. Hij schrijft er vele honderden brieven aan zijn vriendin Louise Bolleman in Amersfoort. De brieven geven een inkijkje in het geplaagde leven van de componist tijdens zijn verblijf in het Leidschendam tijdens de bezettingsjaren.

Willem Pijper wordt door zijn biografen gekenschetst als een eigenzinnige, zelfs lastige man die weinig consideratie toont met mensen die het met hem oneens zijn. Van Nederlanders in het algemeen (door Pijper in een brief het 'profanum vulgus' genoemd) heeft hij sowieso geen hoge pet op. Pijper heeft ook wel reden tot klagen en zelfbeklag, het lot is hem

immers niet gunstig gezind. Wie met biograaf Arthur van Dijk praat en de brieven leest die Pijper in de laatste jaren van zijn korte leven heeft geschreven, krijgt al gauw het beeld van een teleurgesteld mens, ontevreden over zijn loopbaan, over de maatschappij en over zijn gezondheid. Al jong kampt hij met astma, waardoor hij beschermd wordt opgevoed,

'Woensdag had ik Japie en Serien te eten.

Ik voerde ze prei met kaassaus en kastanjeustard met peertjes.'

'Van de 3 mensen in deze buurt hebben er 2 dysenterie.'

en op latere leeftijd wordt hij in zijn werk geremd door aanvallen van ischi-as, bronchitis, 'bilpijn', maagpijn, slapte, hoofdpijn, 'verstoppingen', griep, verkoudheid, koorts, aangezichtspijn, neuralgie en 'ingewandengezeur'. Hij sterft na langdurig ziek te zijn geweest in 1947 al op zijn 53-ste aan kanker.

Tot zijn veertiende krijgt hij thuis onderwijs. Zijn interesse gaat uit naar de plantkunde. Hij legt een verzameling van zaden en pitten aan en verdiept zich in filosofie en psychologie. Eenzaam thuis, in een tamelijk streng calvinistisch milieu, verkent hij zijn muzikale begaafdheid op het harmonium. Op zijn zeventiende gaat hij in 1911 naar de Toonkunst Muziekschool in Utrecht en in 1918 verwerft hij een baan als leraar harmonieleer aan de Amsterdamse muziekschool. Vanaf 1925 is hij hoofdleraar compositie aan het Amsterdams Conservatorium en

in 1930 wordt hij benoemd tot directeur van het Rotterdams Conservatorium. Een post die hij de rest van zijn leven zou bekleden.

Bekendheid verwerft hij aanvankelijk als muziekrecensent van het Utrechtsch Dagblad. Door zijn scherpe pen krijgt de dirigent van het Utrechtsch Stedelijk Orkest het zwaar te verduren. Pijper bekritiseert niet alleen diens wijze van dirigeren, maar ook de programmeuzes. De pen blijkt een machtig wapen; de dirigent ruimt het veld. Van Dijk: 'Voor iemand als Pijper was een leven in de muziek zonder strijdbaarheid ondenkbaar. Met alle hem ten dienste staande middelen eiste hij een belangrijke rol op voor de muziek in het algemeen, en voor de moderne en Nederlandse muziek in het bijzonder. Vanaf het begin stelde hij zich naast het componeren een tweede taak: anderen inwijden in de muziek.'

Tussen 1917 en 1940 beschikt Pijper na-
genoeg onafgebroken over een podium
in een dag-, week- of maandblad. Onder-
meer het Utrechtsch Dagblad, het Rot-
terdamsch Nieuwsblad en sinds 1934
De Groene Amsterdammer publiceren
zijn kritieken en recensies. Daarnaast
levert hij incidentele bijdragen aan tien-
tallen andere periodieken, waaronder
algemeen-culturele en letterkundige
tijdschriften, zoals Groot Nederland, De

'De tuinman, Van Oosten, had uitstekend voor
de verwarming gezorgd, en zijn zorgen zelfs uit-
gestrekt tot de zolder. Hij ging uitermate tevre-
den naar zijn Dulcinea terug, met 'nou meneer,
wel bedankt voor de sigaar en de lessen'.

Nieuwe Kroniek, Het Getij, De Vrije Bladen
en de letterkundige almanak Erts. Ook
verschijnen artikelen van hem in inter-
nationale tijdschriften.

Aan dit rijke culturele leven komt op 14
mei 1940 een abrupt einde. Als rond half
twee 's middags in het centrum van Rot-
terdam de hel losbarst, is hij kort tevoren
met zijn moeder per auto van huis ver-
trokken; vermoedelijk heeft hij het lucht-
alarm gehoord. Zijn woning, Schiekade
154, wordt door Duitse bommen totaal
in de as gelegd, inclusief zijn muziekar-
chief, zijn verzamelingen, zijn persoon-
lijk archief en zijn letterkundige werk.
Zijn hond, de Engelse bull Sue, vindt de
dood. Uitgerekend dit keer nam hij Sue
niet mee, wat hij gewoonlijk wel deed.

Ook het Rotterdamse muziekleven, de
basis van zijn bestaan en inkomsten, is
in één klap weggevaagd: het conserva-
torium, waarvan hij de directeur is, de
concertzaal De Doelen en de belang-
rijkste faciliteiten van het Rotterdamsch
Philharmonisch Orkest, waaronder het
instrumentarium en de bibliotheek, zijn
vernietigd. En als schrijver is hij mond-
dood doordat De Groene Amsterdammer,
het weekblad waaraan hij verbonden is,
na de bezetting ophoudt te verschijnen.

Ondanks alle tegenslag zou Willem Pijper
de charmeur blijven die hij óók was. Van
Dijk: 'De dichter Marsman noemde hem
bewonderend een 'haremhouders', van-
wege de vele vriendinnen die hij erop
na hield. Maar zijn relaties met vrouwen
verliepen ook moeizaam. Tweemaal was

Willem Frederik Johannes Pijper wordt
op 8 september 1894 in Zeist geboren.

Als componist wordt hij vermaard van-
wege de door hem bedachte kiemcel-
techniek, waarbij allerlei motieven zich
afzetten tegen een klankcentrum dat
grotendeels onveranderlijk blijft. In de
jaren dertig schrijft hij de opera's Hale-
wijn en Merlijn (onvoltooid, het libretto
wordt verzorgd door schrijver en vriend
Simon Vestdijk). Ook levert hij een be-
langrijke bijdrage aan de ontwikkeling
van de moderne muziek in Nederland.
Pijper geldt als een van de belangrijkste
Nederlandse componisten uit de eerste
helft van de vorige eeuw.

Op de Kop van Zuid in Rotterdam staat
een bronzen beeld van Pijper, gemaakt
door Willem Verbon.

Pijper getrouwd, de eerste keer met An-
nie Werker in 1918, van wie hij scheidde
in 1926; de tweede keer met de schrijfster
Emmy van Lokhorst, een huwelijk dat in
1936 werd ontbonden.' De Amersfoortse
juriste Louise Bolleman is van 1923 tot
zijn overlijden in 1947 zijn vaste geliefde
en steun en toeverlaat. Zijn brieven aan
haar beginnen steevast met 'Lieve schat'.

Na het inferno van 14 mei '40 woont Pij-
per ruim een jaar op een kamertje van
2 bij 3 meter in het nieuwe onderkomen
van het Toonkunst Conservatorium aan
de Allard Piersonstraat 5D in Rotterdam,
waar hij probeert zich warm te houden
met een elektrisch kacheltje. In okto-
ber 1941 betreft hij de woning Koningin
Wilhelminalaan 11 in Leidschendam; de
laan is inmiddels op last van de Duitse
bezetters omgedoopt tot 'Nieuwe Laan'.
Vanuit Leidschendam blijft hij het Rot-
terdamse conservatorium aansturen. De
reis naar Rotterdam en terug - meestal
met tram of trein, soms met een boot
over de Vliet - vergt veel van zijn tijd en
energie. Geregeld blijft hij dan ook in Rot-
terdam overnachten, ofwel bij zijn vrien-
din de zangeres Saar Bessem, ofwel bij
zijn collega Corrie Hartong, de directrice
van de Dansschool.

Het inrichten van de woning aan de Ko-
ningin Wilhelminalaan gaat gepaard
met veel moeite. Er is blijkens de brieven
gedoe over de aanschaf en levering van
gordijnen en meubilair. In een brief aan
de schrijver Simon Vestdijk, met wie hij
bevriend is, meldt hij dat hij per 1 no-
vember een andere huishoudster heeft.
'Het exemplaar, dat me 2,5 jaar eerlijk en
slordig gediend heeft, wilde liever naar
Tilburg, waarheen haar ouders en verde-
re verwanten verhuisd zijn. Ik krijg thans
een ietwat middelbaarder leeftijd-pronk-
stuk: ditmaal goddank eens niet R.K. en
naar het schijnt juist het type voor de
ouder wordende manspersoon waar we
elken morgen in de scheerspiegel tegen
aankijken... Een beetje pietepouterig pre-

cies en, al weer naar men zegt, een leeuwin voor haar keuken. Ik hoop dat 't zoo goed uit zal pakken als het belooft - en tevens, dat jij eens zeer binnenkort met haar kookproducten kennis zult kunnen maken.'

Hij heeft vanwege het schaars worden van brandstoffen moeite de woning warm te houden. 'Het cokesprobleem vlot nog niet erg; één leverancier is al mislukt, de andere moet uit Stompwijk komen, dat is een gat, een uur fietsen den polder in. (...) Verder schijnen er geen plavuizen meer te zijn om 't straatje te maken, zoodat ik steeds door de modder naar mijn voordeur moet baggeren.' (6 november 1941). 'Van cokes is nog steeds geen sprake', schrijft hij op 18 november, 'zoodat het hard stoken in de gewone kachel was. Met de elektrische in de keuken (catastrofaal voor het stroomverbruik!) en de rest van het huis ijskoud. Met kruiken, flanellen lakens en die drie beste dekens was het in bed goed uit te houden.' Van componeren komt vanwege de ongemakken die kou en ziekte meebrengen weinig terecht. Ook het reizen wordt lastiger als gevolg van de 'Sperr'-tijd die de bezetter heeft afgekondigd: na acht uur 's avonds moet iedereen binnen zijn. Pijper raakt meer en meer aan de woning in Leidschendam 'gekluiserd'. Hele dagen ligt hij in bed met een 'Sibasol-kuur' en vitamine-pillen. Contact met vrienden onderhoudt hij vooral via brieven. Over de postbezorging in Leidschendam is hij niet te spreken: 'Er zijn hier maar 2 bestellingen: 's ochtends omstreeks 9 uur en 's avonds tussen 6.30 en 8.30. Leid-

schendam heeft meer aparte dingen: zoo komt de vuilnisman tegen donker, en tweemaal per week, te weten maandag en zaterdag.'

Van de tuin wil hij een moestuin maken, maar ook dat gaat niet van een leien dakje. 'Aan mijn tuin kan nog steeds niets gebeuren, dat is een puinhoop met een half-af hekje ervoor.' (25 november '41) En: 'Mijn tuin ligt dik onder de warmbruingelige gier, die overigens ook op de muren, en hier en daar zelfs op de ramen zit, en het ruikt ruraal.' (4 december '41) Uit de brieven, vermoedelijk geschreven aan de secretaire in de woonkamer, blijkt dat Pijper in Leidschendam nauwelijks een sociaal leven leidde. Dat is niet verwonderlijk, hij heeft zijn werk, vrienden en relaties nog altijd in Rotterdam en vaak is hij in Amersfoort, Amsterdam, Haarlem of Den Haag. Slechts sporadisch spreekt hij over 'de bureu'. In zijn brief van 10 december '41 maakt hij melding van 'een prettige avond' die hij heeft doorgebracht met zijn tuinman, 'die over de heesters en vaste planten kwam praten, en die ik vervolgens anderhalf uur aan den praat hield met een sigaar, een mispel (...) en verhalen mijnerzijds over cactuskweken, het eten en toebeereiden van slakken en paddestoelen, het marinieren van geitenvleesch en diverse middelen tegen reumatiek. Hij ging uitermate tevreden naar zijn Dulcinea terug, met 'nou meneer, wel bedankt voor de sigaar en de lessen'. Het vervolg van een en ander lijkt me te zijn dat hij vandaag, in plaats van 40 planten, er omstreeks 100 in mijn tuin heeft gezet.'

In de brief van 3 januari '42 komen we te weten dat de tuinman 'Van Oosten' heet. 'Van Oosten had uitstekend voor de verwarming gezorgd en zijn zorgen zelfs uitgestrekt tot de zolder, waar hij aardappels bewaart (de appels en peertjes had ik zelf al onder kranten gelegd). De bolletjes (...) waren goed uitgelopen en staan nu in mijn kamer.' Af en toe heeft hij vrienden op bezoek. 'Woensdag had ik Japie en Serien te eten. Ik voerde ze prei met kaassaus en kastanjecustard met peertjes.' (25 november '41)

De strenge winters tijdens de oorlogsjaren bezorgen hem, een kouwelijk mens,

veel kopzorgen. Op 13 januari '42 schrijft hij: 'Lieve schat, wat een kou hè? Gisteravond begon het in deze provincie te sneeuwen, nadat men zondag al druk op kleine slootjes schaatsen gereden had. En vandaag is het ononderbroken fijne sneeuw met een heel scherpe wind.' En op 27 april '42: 'Wat een miserabel koude wind houden we nog steeds, hè? Ik zaaide, buiten, peterselie (vóórgeweekt), dille en boonenkruid, maar ik vrees dat alles even hard weer weg waait en er niets van terecht zal komen. Ook voor de tuinboonen, die in den grond zitten (4 rijtjes) is het veel te schraal. Ik giet 's ochtends en 's avonds, maar met die gure wind is

'Ik geloof dat we niet als leegte, maar als vol-te voortbestaan: in een woord, een daad, een gedachte.'

de remedie nog erger dan de kwaal, lijkt me. Daarentegen gaat de kweekerij binnenshuis niet slecht. Ik besteedde mijn zondagmiddag aan het verspeenen (...) en nu staan de 40 potjes en 3 kistjes met verspeende kiemplantjes er schitterend bij, niet één is gaan hangen'.

Interessant is hoe hij het einde van de oorlog in Leidschendam beleeft. 'Hier is het, afgezien van obligate hongerezenuwen des gewonen volks, doordrustig. Men verwacht dat de Engelschen levensmid-

delenpakketten zullen gaan uitgooien, die dan natuurlijk stante pede in den zwarten handel terecht zullen komen. (...) Het is weerzinwekkend geboefte, dat door 5 jaar bezetting alleen maar gegroeid is in boerenslimheid, arglist en bedrog', schrijft hij op 25 april 1945. Op 29 april 1945 ziet hij 'de 'bezettingsautoriteiten dansen met de Schnapsflesch onder de arm over straat gaan en vertellen aan Jan en Alleman dat der Krieg aus ist. Morgen schieten ze misschien weer, maar het is ook mogelijk dat de liquida-

'Mijn tuin is een puinhoop met een half-af hekje ervoor.' Foto: Erfgoed Leidschendam

tie van een en ander zich binnen enkele dagen voltrekt.'

Op 5 mei, de dag van de bevrijding, is hij aan huis gebonden: 'De misère van 5 jaar is achter de rug en nu ben ik een klein beetje in elkaar geklapt. Het begon eind vorige week met wat ingewanden-gezeur - niet erg, maar aangezien van de 3 mensen hier in de buurt er 2 dysenterie hebben, bleef ik er een dagje mee liggen. Toen dat over was kwam gisteren een nogal erge aanval van aangezichtspijn, zoodat ik nu met een heel scheef gezicht zit.'

Op 10 mei '45 maakt hij in Rotterdam 'de glorieuze entree van onze liberators mee. Flinke frissche kerels om te zien; je herinnert je plotseling dat jonge kerels er zóó behoren uit te zien en niet behoeven te stinken. De vrouwelijke helft van de bevolking was op het kookpunt en de mannelijke jeugd schooierde om sigaretten op een zóó weerzinwekkende manier dat de apekooi, als je daar met een zak apenoten voor staat, op een Engelschen salon lijkt. (...) Hier in het dorp is het alle avonden bal sur le boulevard.'

In de maanden erna is Pijper steeds langduriger ziek. De brandstofschaarste dwingt hem zijn auto ('de Hispano') te laten staan, ook al betreft hij zo nu en dan benzine op de zwarte markt. 'De zwarte benzine kost in L'dam maar 35 cent, op zichzelf niet gek, vijf cent per l. bovenop de officiële prijs'. Hij neemt vaker de fiets, maar 'je zult begrepen hebben dat mijn plan om op de fiets [naar Amersfoort] te komen op fysieke onmogelijkheid is

gestuit. De 24 km L'dam-R'dam vormen net precies mijn limiet, bij de huidige staat mijner krachten', schrijft hij aan Louise Bolleman op 22 mei '45. Hij krijgt ook weinig bezoek, want 'in Leidschendam kom je zoo gemakkelijk niet zonder automobiel' (21 oktober '46). Zijn laatste brieven schrijft hij rond de jaarwisseling '46/'47. Na zijn overlijden - op 19 maart '47 in zijn slaapkamer op de KW-laan 11-laten Louise Bolleman en Willem Mengelberg het interieur van de woning op foto vastleggen.

'Ik heb me altijd een beetje grimmig verbaasd', schrijft Pijper in een van zijn laatste brieven, 'over de ons allen ingeboren ambitie een leegte na te laten, m.a.w. gemist te willen worden als we er als zoogdieren niet meer zijn. We zouden dan immers het leven uithollen, er een soort gigantische Emmenthaler kaas van maken. Ik geloof juist, dat we niet als leegte, maar als vol-te voortbestaan: in een woord, een daad, een gedachte.'

In Leidschendam kruist de Willem Pijperlaan twee straten die zijn vernoemd naar zijn beide leermeesters: Johan Wagenaar, die in het tweede oorlogsjaar in Den Haag overleed, en Alphons Diepenbrock.

Jos Teunissen

Met dank aan muziekhistoricus Arthur van Dijk, die ons op het bestaan van de brieven wees. De foto's van het interieur van Koningin Wilhelminalaan 11 zijn beschikbaar gesteld door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

Erfgoed
podium
Leidschendam-
Voorburg

OP WEG MET JE HOUTEN SCHOOLTAS

Van het onderwijs in de 17-de eeuw in de toenmalige gemeenten Stompwijk en Veur moeten we ons geen grote voorstelling maken. De leerlingen kregen les in catechismus, lezen, schrijven en rekenen. Het salaris van een schoolmeester was karig en zijn ambt werd vaak gecombineerd met de functie van voorzanger en voorlezer in de kerk. Zo ging het ook met Jan Jansz. Vaerdiger. In 1656 kreeg hij via de kerkenraad zijn definitieve dubbele aanstelling.

Naast zijn functie als schoolmeester moest hij het vuur in de stoof van de predikant en het opschuren van de doopbekken verzorgen. De ouders van de leerlingen die hij onder zijn hoede had moesten de schoolmeester hiervoor apart betalen. Het leerlingtarief voor het volgen van lessen in lezen en schrijven was één stuiver en acht penning per week. Voor alleen lezen mocht de schoolmeester de ouders één stuiver in rekening brengen. Met zijn officiële beloning mee verdiende deze onderwijzer een 'tractement' van 204 gulden per jaar. Voor dit salaris gaf Vaerdiger, naast zijn nevenwerkzaamheden, zes dagen per week les van 8.00 tot 11.00 en van 13.00 tot 16.00 uur.

Dankzij een financieel overschot op de rekening kon op 8 november 1673 achter de gereformeerde kerk aan de Ley-

Een houten schooltas welke de kinderen uit de 18e en 19e eeuw gebruikten. Ze waren meer bedoeld als opbergkastje dan als schooltas, boeken en schriften bleven vaak op school. Op prenten en schilderijen zien we houten schooltassen vaak netjes in rijen aan de muur hangen.

tsche Dam worden begonnen met de bouw van een nieuw schoolhuis. Twintig jaar later, op 6 augustus 1693, brandden zowel de kerk, de school en een aantal omliggende huizen tot de grond toe af. Achter de kerk werd een nieuw schoolhuis gebouwd, maar aan het begin van de 18-de eeuw begonnen de kosten voor het achterstallig onderhoud zo hoog op te lopen, dat men in 1840 besloot een nieuw gebouw neer te zetten op de hoek Delftschekade/Raadhuisstraat.

Het gecombineerde gebouw bestond uit het nieuwe raadhuis van de toenmalige

gemeente Stompwijk, een onderwijzerswoning en een school.

Tussen 1654 en 1854 konden jongens en meisjes gezamenlijk in de gemeente Stompwijk ook onderwijs volgen in het buurtschooltje aan de Bovenmeer 5. In 1864 nam hoofdonderwijzer Van der Mey, na 52 jaar voor de klas te hebben gestaan, afscheid van zijn school. Hij werd in 1866 opgevolgd door de heer Kneiber. Nog geen jaar later, in 1867, wordt Stompwijk getroffen door een epidemie van cholera. Mede door slechte hygiënische omstandigheden en vervuild water

Klassiefoto openbare lagere school van de gemeente Stompwijk uit 1890 aan den Leytsendam.
(Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

Leesplankje naar ontwerp van F.E. Becker (pseudoniem voor Frater Euthymius) uit 1905.
Hij ontwierp dit leesplankje in navolging van Hoogeveen. In 1905 kostte dit leesplankje 45 cent

maakt deze besmettelijke darmziekte ook veel slachtoffers onder de schoolgaande kinderen.

In 1897 bedacht de hoofdonderwijzer de heer M.B. Hoogeveen uit Stiens een leer-methode om kinderen te helpen met het lezen en het samenvoegen van klanken. Met dit 'leesplankje' zouden generaties leerlingen opgroeien.

Onderwijzend personeel van de rooms katholieke school in Stompwijk.
Zittend links juffrouw Turion en meester Fleuren. Staand v.l.n.r. meester Hansen, juffrouw Verhoog en meester G. Hocks.
(Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

In 1900 wordt in Nederland de leerplichtwet aangenomen. Deze wet verplicht kinderen van 6 tot 12 jaar tot het volgen van onderwijs. Voor sommige kinderen worden uitzonderingen gemaakt, zoals voor boerenkinderen tijdens de oogsttijd. Dochters mogen ook thuisblijven om het gezin te verzorgen en mee te helpen in het huishouden.

In 1907 komen er aparte jongens- en de meisjesscholen in Stompwijk. De meisjes gingen naar de RK meisjesschool 'Onbevleete Ontvangenis' en de jongens naar de openbare jongensschool No 2. In 1921 moet voor de allerkleinsten op de 'bewaarschool' (de latere kleuterschool) een kwartje schoolgeld per maand worden betaald.

Schoolfoto van de Rooms Katholieke meisjesschool aan de Damstraat in Veur. Volgens het adresboek uit 1918 was mejuffrouw Cornelia-Hovenier de hoofdonderwijzeres, zij woonde aan het Molenpad. (Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

De heer J.H. Fleuren is van 1901 tot 1931 hoofd der school en woont aan de Stompwijkseweg 123. Daarnaast is hij mede-oprichter en voorzitter van de fanfare en mede-oprichter/kassier van de Boerenleenbank. Op 1 januari 1918 kent de gemeente Veur 1805 zielen.

Pas in 1928 krijgt de RK meisjesschool de beschikking over een waterleiding en twee jaar later wordt een elektrische installatie aangelegd. Op de school volgen dan 123 meisjes onderwijs.

Idsard Bosman

HENDRIK BROUWER SCHUT, VERTELLER MET PASSIE

Veel Leidschendamers hebben warme herinneringen aan Hendrik Brouwer Schut. Zij kennen hem als natuurgids en als vraagbaak voor eenieder die iets wilde weten over de geschiedenis van Leidschendam. Of als ambtenaar van de burgerlijke stand bij de gemeente Leidschendam-Voorburg. Een portret.

Zijn liefde voor de natuur werd hem bijgebracht door zijn opa Derk Schut. Derk was opgegroeid in een agrarisch gezin en vertoefde vaak in de natuur. Later had hij een manufacturenwinkel aan de Schotweg 13 in Apeldoorn. In een interview met het Leidschendamse Krantje van 9 juli 1992 zei Hendrik hierover: 'Vroeger zei mijn grootvader als wij een stukje gingen wandelen 'Henk, dit is een roodborst' en dat moest ik dan onthouden. Wist ik de vierde keer dat wij een dergelijke vogel tegenkwamen dan nog niet welke vogel het was, dan kreeg ik een schop onder mijn kont. Precies zo ging het met planten. Op die manier leerde ik veel vogels en planten kennen.'

Niet alleen zijn opa Derk, ook zijn moeder heeft Hendrik liefde voor de natuur bijgebracht. Toen hij als juridisch medewerker bij het directoraat van Rijkswaterstaat werkte, was hij regelmatig met fiets, verrekijker en notitieblok in de uitgestrekte landerijen te zien. Daarnaast voetbalde Hendrik graag. Als 19-jarige sloot hij zich in 1971 aan bij de voetbalclub SEV (Sport

Advertentie uit de Nieuwe Apeldoornsche courant van 14 januari 1927.

en Vriendschap). Het zou een verbintenis voor het leven worden.

In 1975 kwam Hendrik als vogelwachter bij de Haagse Vogelbescherming. Naast het inventariseren van de vogelstand, het ophangen van vogelkastjes en het geven van wintervoeding aan de vogels, gaf hij tientallen lezingen over de na-

Hendrik geeft les aan kinderen in het programma "eigen kweek", september 1980.
(Foto: archief Els van der Plasse)

tuur. In 2009 werd hij daarvoor tijdens de algemene ledenvergadering onderscheiden met de Gouden Wulp. Begin jaren 80 is hij ook actief als natuurgids en geeft hij natuurles aan kinderen in het heem-park Rusthout.

Op zijn vele wandelingen door de polders ontmoette hij mevrouw Kalf. Zij had, evenals Hendrik, een grote passie voor de natuur en bewoonde de boerderij Noord Veur, door haar tussen 1959 en 1961 gerenoveerd. De boerderij ging later een grote rol spelen in het leven van Hendrik.

Gaandeweg ging hij zich ook interesseren voor de geschiedenis van Veur, Stompwijk en Leidschendam. De kiem daarvoor is

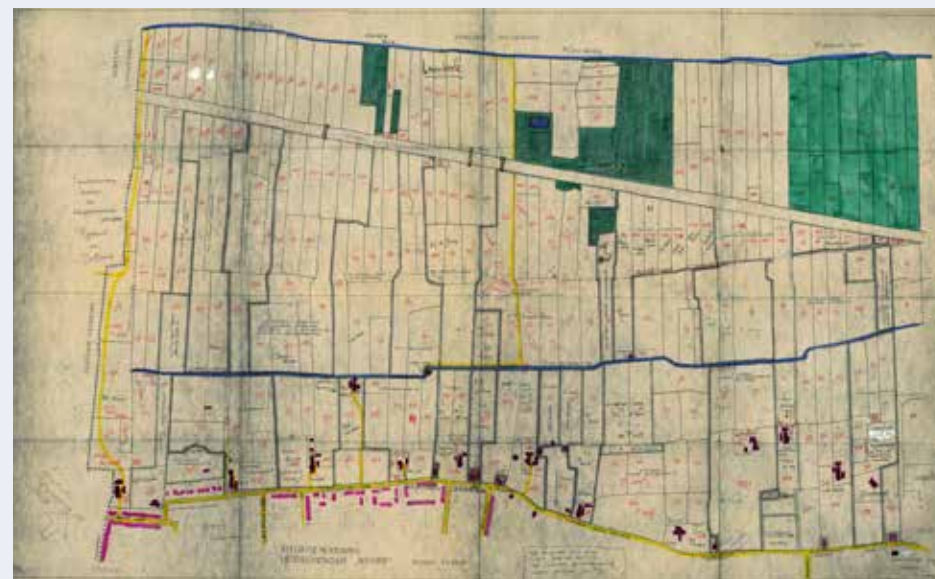
Hendrik als natuurgids in het Heempark Rusthout, 4 juli 1984.
(Foto: archief Els van der Plasse)

vermoedelijk gelegd in 1958, toen hij als jochie van vijf samen met zijn vriendjes steppend en later fietsend de tuinderijen en de bouwmanswoningen aan de Veurse Achterweg ontdekte. Zittend of vissend aan de slootkant kijken zij uit over de rijen kassen met tomaten en komkommers met aan de andere kant de landerijen met de grazende koeien. Halverwege de jaren zeventig veranderen draglines het landschap in woningbouwlocaties. 'De plekken waar ik als kind speelde, ravotte en viste zijn verdwenen en bestaan nog slechts in mijn herinnering', mijmerde hij wel eens.

Eind jaren zeventig begint Hendrik aan zijn boek 'Veur, een dynamische woon en werkplek'. Ruim acht jaar later, in juni 1987, is het boek af. Hij draagt het op aan

zijn vrouw Astrid en zijn dochters Petra en Carla. Het boek is een eerbetoon aan de generaties boerengezinnen die aan de Veurse Achterweg met vallen en opstaan hun brood hebben verdiend.

Als mede-auteur zou hij zijn medewerking verlenen aan vele publicaties en boeken, waaronder 'Over, door en om de Leytsche Dam' - Hendrik was verantwoordelijk voor de hoofdstukken over de industriemolens rondom de Leytsche Dam en de bouwmanswoningen - , 'Van Landelijk Stompwijk, Veur en Wilsveen naar een verstedelijkt Leidschendam 1940-1980', 'De wind in de zeilen, de bewogen geschiedenis van houtzaagmolens De Salamander' en 'Leidschendam, een veranderd dorpsgezicht'. Daarnaast schreef hij tal van krantenartikelen over

Door Hendrik in 1979 getekende kaart van Leidschendam-noord.
(Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

ZWART & PARTNERS

Zwart & Partners Network Notarissen
Van Ruysdaellaan 41
2264 TK Leidschendam-Voorburg

T (070) 320 05 00
kantoor@zpnn.nl
www.zpnn.nl

WWW.OK2PRESS.NL | 070 413 00 30

Arie Zijlstra en Hendrik naast de dia- filmprojector. (Archief Els van der Plasse)

de natuur en de geschiedenis van Leidschendam.

Hendrik heeft een omvangrijk oeuvre nagelaten. Een deel ervan betreft de door Hendrik zelf 'overgetrokken' kaarten en plattegronden. Voor zijn eigen archief trok hij kaarten over en vulde dan de voor hem essentiële informatie in op de kaart met kleur of kadastrale codering. Dit moet monnikenwerk zijn geweest.

Op een kaart van Leidschendam-noord heeft Hendrik in 1979 alle percelen grond ingevuld met het bijpassende kadastrale nummer, de namen van de toenmalige eigenaren en de namen van de boederijen. De kaart betreft het gebied tussen de Van Ruysdaellaan en de Veurse Achterweg tot ver over de spoorbaan Den

Haag-Leiden. Het is aannemelijk dat Hendrik deze kaart heeft gebruikt voor de realisatie van zijn boek 'Veur - een dynamische woon-en werkplek'. De kaart is letterlijk en figuurlijk geschiedenis. Niets herinnert meer aan het boerenbestaan in dit gebied. Leidschendam-noord is volgebouwd met het Zijdepark, winkelcentrum Leidsenhage en de woonwijken Amstelwijk en De Zijde. Gezien het historisch karakter van deze kaart is ze na 38 jaar van grote betekenis.

Voorts verzorgde Hendrik samen met zijn vriend Arie Zijlstra vele film- en dia-avonden in het Patronaatsgebouw aan de Damlaan en het verzorgingstehuis Schoorwijk. Voor de bezoekers was dit stevast een feest van herkenning, want iedereen herkende wel iemand op

de getoonde dia-filmbeelden. De eerste filmavond over oud-Leidschendam vond plaats op maandag 20 oktober 1986. In de benedenzaal van de Witte Kaketoer aan de Damlaan stonden Hendrik en Arie voor een enthousiast publiek achter de projector. Arie Paardekooper praatte de voor deze avond georganiseerde loterij aan elkaar. Jan Vreeswijk hield toezicht op de lotenverkoop. Na 250 dia's was om kwart over elf deze in vele opzichte historische avond voorbij. Er zouden nog veel van zulke avonden volgen.

In 1982 laat Hendrik officieel via Koninklijk Besluit zijn achternaam veranderen. Zijn ouders Egbert Schut en Evertje Cornelia Brouwer hadden naast Hendrik nog

twee dochters en een zoon. Om de achternaam van beiden niet te laten uitsterven, koos Hendrik er definitief voor om zowel de achternaam van zijn moeder als die van zijn vader aan te nemen. Medio jaren tachtig werd hij lid van de Culturele Raad Leidschendam en verkende hij met Els van der Plasse bij de Culturele Raad de mogelijkheden voor een officiële Open Monumentendag in Leidschendam. Het jaar daarvoor was de Stichting Open Monumentendag opgericht. Vele jaren heeft Hendrik zich intensief met Open Monumentendag bemoeid.

Ook de door hem georganiseerde fietstochten langs historische plekken in Leidschendam waren voor veel Leid-

Uit: Het Binnenhof 1 maart 1982

Hendrik voor zijn boerderij Noord Veur, 27 mei 2010. (Foto: Idsard Bosman)

schendammers een feestje. De rol van verhalenverteller was hem op het lijf geschreven.

Als de gemeente Leidschendam begin jaren tachtig van plan is het tuindersgebied 't Lien te bebouwen dient Hendrik samen met 23 anderen bij het gemeentebestuur een voorstel in voor de benaming van de toekomstige straten. Hendrik had zich bij het bedenken van namen vooral gericht op het agrarische verleden van dit gebied. Zijn voorstel komt als winnaar uit de bus. Ook zorgt Hendrik ervoor dat de straatnaam 'Vieveenland' wordt overgenomen. 'Vieveenland' is een eerbetoon aan de circa 20 tuinderfamilies in 't Lien.

In 1991 richt Hendrik samen met Els van der Plasse, Leo van der Meule, Anton Kortekaas, Arie Zijlstra, voormalig wethouder Van Dongen, oud-gemeentearchivaris

J.D. de Kort, Toine van Wieringen en Jan van Reijssen een werkgroep op die ten doel heeft historisch erfgoed, monumenten en landschap te behouden.

In 1998 werd Hendrik beëdigd als bijzonder ambtenaar bij de burgerlijke stand. Met veel enthousiasme en gevoel voor humor heeft hij menig bruidspaar in het gemeentehuis aan het Raadhuisplein in de echt verbonden. Bruidsparen met een kinderwens kregen van hem altijd het kamerplantje 'slaapkamergeluk'. Het oude gemeentehuis aan het Raadhuisplein werd zijn tweede thuis. Hij verrichtte er vaak historisch onderzoek voor zijn boeken en artikelen. Ook bij het gemeentearchief was hij kind aan huis.

Hendrik was zeer begaan met het 'oude' raadhuis van Leidschendam. Samen met bouwkundig medewerker Ronalt Oster-

Van Aremborgelaan 74
2274 BW Voorburg
Tel 070 322 22 69
info@brixmakelaars.nl

UW LOKALE SPECIALIST
IN WONEN EN BEDRIJFS
ONROEREND GOED

Het aangewezen kantoor
voor topkwaliteit en service bij:

- ✓ Verkoopbegeleiding
- ✓ Aankoopbegeleiding
- ✓ Verhuurbemiddeling
- ✓ Beheer
- ✓ Taxaties

www.brixmakelaars.nl

Onthulling van de Hendrik Brouwer Schut bank op 2 juli 2016. (foto: Hein Athmer)

holt maakt hij zich begin 2004 druk over de verwaarlozing van het originele Kropholler-interieur. Een deel van het kostbare Kropholler-meubilair heeft jarenlang stof staan vangen op de zolder van het gemeentehuis. Door de tomeloze inzet van beide heren konden toekomstige bruidsparen en hun gasten in de trouwzaal van het gemeentehuis weer plaatsnemen op het originele Kropholler-meubilair. Zo vormt de trouwzaal thans weer de eenheid die bij de officiële ingebruikneming in mei 1941 werd beoogd.

Na een kort ziekbed overlijdt in 1992 mevrouw Kalf. Vanwege haar goede contacten met Hendrik bepaalt zij via haar testament dat Hendrik met zijn gezin op Noord Veur mag komen wonen; de boerderij die hij al jaren kent en waar hij samen met haar zulke leuke gesprekken heeft gevoerd. Eigenaar Stadsherstel Den Haag restaureert de 17e eeuwse boerderij.

De jaren op 'Noord Veur' voelen voor hem als een warme deken. Hendrik is van plan over deze al in 1581 genoemde woning 'opt eijnde van Veur' een boek te schrijven. Maar dit boek zou er niet meer komen. Op 2 juli 2011 verliest hij op 58-jarige leeftijd de strijd tegen kanker.

Zijn archieven hebben inmiddels een plek gevonden in de depots van het Haags gemeentearchief. Een andere fysieke herinnering aan hem is de 'Hendrik Brouwer Schut-bank' die in 2016 op initiatief van Vereniging Erfgoed Leidschen-dam als eerbetoon aan Hendrik is gerealiseerd. Precies vijf jaar na zijn overlijden werd de bank in het bijzijn van Els, familie en vrienden door de toenmalige burgemeester Hans van der Sluijs onthuld. De plek - pal voor het raadhuis op het Raadhuisplein - is symbolisch voor het leven van Hendrik.

Idsard Bosman

Met dank aan Els van der Plasse.

'Dit jaar bestaat Erfgoed Leidschendam 25 jaar. In de afgelopen 25 jaar zijn in Erf Goed Nieuws vele goede artikelen gepubliceerd over de geschiedenis van Leidschendam. Tijdens dit lustrumjaar publiceren wij in de twee edities van Erf Goed Nieuws een selectie artikelen uit het archief van vijftientig jaargangen Erf Goed Nieuws.'

DE MOOISTE BOMEN VAN LEIDSCHENDAM

ErfgoedNieuws | 7^e jaargang | No 3 | december 1999

Een boom kan om verschillende redenen monumentale waarde hebben. Zijn esthetische waarde (vorm, omvang), zijn cultuurhistorische waarde, zijn natuurwetenschappelijke waarde, zijn dendrologische waarde, of gewoon zijn zeldzaamheid. Erf Goed Nieuws ging op onderzoek uit en stelde een top-10 samen van de mooiste bomen in Leidschendam.

1. DE RODE BEUK IN DE PASTORIETUIN IN STOMPWIJK

Deze enorme boom mag met recht de grootste boom van Leidschendam worden genoemd. De beuk staat achter de Sint Laurentiuskerk in Stompwijk. De pastorietaan is het restant van een tuin die door de tijd in bos is omgezet. Achterin ligt nog het fundament van een theehuisje. Gezien de afmeting van de boom is het mogelijk dat de boom dateert van vóór de bouw van de huidige kerk. Achter de voorganger hiervan lag ook een tuin. Als dit juist is, zou het niet alleen de grootste maar ook de oudste boom binnen onze gemeente kunnen zijn.

Gelijkoortige bomen aan de J.S. Bachlaan bij het Stads Kantoor.

2. DE KASTANJEBOOM AAN DE BACHLAAN

Het behoud van deze enorme boom, die qua omvang kan wedijveren met de Stompwijkse beuk, heeft aan een zijden draadje gehangen. De geplande nieuwbouw langs de Bachlaan hield geen rekening met deze boom. Mede onder druk van de vereniging Erfgoed Leidschendam is het plan aangepast: de kastanje en de aangrenzende linde konden worden behouden. Beide bomen stonden op het speelplein van de voormalige lagere school van Veur, gebouwd eind vorige eeuw en bij velen beter bekend als 'de oude Sater'. Het is mogelijk dat de kastanje er al eerder stond. Boomwaarde ruim 80.000 gulden.

3. DE 'BOOM VAN ZIJLSTRA' IN DE SMIDSLAAN

Deze lindeboom is de grootste en dikste in de Smidslaan. Dit is geen toeval. In de Tweede Wereldoorlog waren bomen langs wegen en in parken vogelvrij. Vele sneuvelen door de schaarste aan brand-

stof. Zo ook alle bomen in de Smidslaan. Op een na: de heer Zijlstra, bewoner van nummer 14, had de linde voor zijn huis omwikkeld met ijzeren beddenspiralen, zodat deze boom als enige gespaard bleef. Boomwaarde ca. 20.000 gulden.

Al drie generaties...

Frans Aarts

schoenen, reparatie en podologie

registerpodoloog

Damlaan 52 • 2265 AP Leidschendam

070 - 327 43 52

fransaarts-schoenen@ziggo.nl

HIER UW ADVERTENTIE?

ERFGOED LEIDSCHENDAM

Vraag naar de mogelijkheden!

info@erfgoedleidschendam.nl

29

4. DE GROTE IEP IN DE ORANJELAAN

Deze reusachtige iep is begin jaren vijftig geplant bij de uitbreiding van het Raadhuiskwartier. De boom domineert nu als levend monument de omgeving.

Begin jaren tachtig diende het waterleidingbedrijf een verzoek in om de boom te kappen. Reden: de boom stond bovenop een leiding. De plantsoenendienst ging niet akkoord en stelde voor de leiding voor rekening van de gemeente te verleggen. De kosten? In totaal 500 gulden. Boomwaarde ca. 30.000 gulden.

6. DE POPULIEREN AAN DE VEURSE ACHTERWEG

Deze machtige bomen in de berm van de voormalige Veurse Achterweg zijn ongeveer zestig jaar oud. Op de achtergrond

5. DE POPULIERENLAAN OP SCHAKENBOS

Schakenbos werd al in 1310 vermeld als bos. In de gouden eeuw, toen de economie aantrok en de bevolking groeide, is het bos grotendeels ontgonnen voor agrarisch gebruik. Vanaf 1939 is het gebied ingericht als psychiatrische inrichting. Paviljoens liggen in een park met een 'jaren dertig'-stijl. Deze karakteristieke populierenlaan leidde naar een inmiddels afgebroken boerderij.

de voormalige boerderij Prinsenhof, nu opgedeeld in woonhuizen. Boomwaarde ca. 20.000 gulden. In tegenspraak tot wat velen denken, kan de populier een hoge leeftijd bereiken. De oudst bekende populieren halen 120 jaar. In het algemeen moet gerekend worden op ca. 80 jaar. Leidschendam heeft veel beeldbepalende populierenbeplantingen die, meer dan menigeen zal beseffen, bijdragen aan het groene imago van onze woonplaats. Denk bijvoorbeeld aan de Noord singel en de Heuvelweg.

7. DE PLATANEN AAN DE KONINGIN JULIANAWEG

De (middeleeuwse) Veurseweg heet tegenwoordig Koningin Julianaweg. In 1883 werd hier de stoomtram aangelegd. Dit bevorderde de bouw van huizen langs deze toenmalige provinciale weg. Verbreding werd noodzakelijk. In 1947 werden de platanen geplant. Inmiddels zijn ze uitgegroeid tot kapitale bomen: hun huidige waarde bedraagt ruim 7 ton.

8. DE 'WANDELENDE' ZILVERLINDEN AAN HET KONINGIN JULIANAPLEIN

Deze drie lindebomen bepalen het beeld op dit plein. De bomen werden begin jaren veertig geplant als onderdeel van het

pleinplantsoen met de inmiddels verdwenen Prinses Julianaboom. Midden jaren tachtig zijn de drie linden over korte afstand verplaatst om ruimte te scheppen voor de bouw van een appartementenflat. Kosten: 30.000 gulden, waarvan

de helft om enkele interlokale telefoonkabels te verleggen. Gewicht per boom: 20.000 kilo. Het takelwerk veroorzaakte enige opwinding omdat deze aanvankelijk recht boven het hoofdriool stond opgesteld. Met het te heffen gewicht was dat niet zonder risico.

9. DE MEERSTAMMIGE ACACIA AAN DE NOORTHEIJLAAN

Voorheen was deze laan, die naar de voormalige buitenplaats Noortheij leidde, beplant met eiken. Van de tuinen van dit landgoed is niets meer over, behalve een prachtige meerstammige acacia.

10. DE ITALIAANSE POPULIEREN ROND DE SLUIS

Het samengaan van bebouwing en beplanting rond het sluiscomplex creëert een schilderachtig geheel waar de tijd lijkt te hebben stilgestaan. De karakteristieke Italiaanse populieren accentueren de slanke torens van de Sint Petrus en Pauluskerk, voor velen een van de mooiste plekjes langs de Vliet. Ze scheppen een groen kader dat de sluis afschermt van druk verkeer, geparkeerd blik, gevelreclame en de koude wind. De huidige plannen voor de verbouwing van het centrum voorzien onder meer in het verwijderen van de hagen en deze populieren. Wordt ook hier straks het kind met het badwater weggegooid?

Toine van Wieringen

VEEL LEIBOMEN EN HAGEN

In tuinen werden vroeger veel leibomen aangeplant: prielbomen, loofgangen en etagelinden. De meest bekende is de leilinde die massaal voorkwam als zonnescherm. Vooral voor melkveebedrijven was het belangrijk de kelder met de melkopslag koel te houden. Ook paardenkastanjes werden voor dit doel geleid. Leibomen worden de laatste jaren weer aangeplant om decoratieve redenen.

Sommige hagen in Leidschendam zijn een overblijfsel uit een tijd zonder prikkeldraad. Waar veekering met een sloot niet mogelijk was, moesten andere middelen worden toegepast. In het buitengebied van onze gemeente zijn vooral op dijken nog veel restanten van meidoornhagen aanwezig. Een bijzonder bezit, omdat nog maar op weinig plaatsen in ons land zoveel bewaard is gebleven. Behalve de cultuurhistorische is ook de landschappelijke en natuurhistorische waarde van hoog gehalte. In het kader van het Landschapsbeleidsplan werken grondeigenaren en de gemeente samen om de hagen te onderhouden, restaureren en opnieuw aan te planten. Inmiddels is ruim 2 kilometer weer aangeplant.

Tot begin deze eeuw hadden 'geriefhoutbosjes' een belangrijke rol als houtlevancier voor het boerenbedrijf. Het hout van essen, wilgen, en elzen werd regelmatig geoogst voor allerlei toepassingen zoals hekpalen, dakspanten, dampalen, bonenstaken, gereedschapstelen ect. Nu worden ze nog gewaardeerd voor de cultuurhistorische, natuurhistorische en landschappelijke waarde. Een bosje langs de Stompwijkseweg is zeker al 200 jaar oud. Vrijwilligers van de Werkgroep Groenbeheer onderhouden nu dit waardevolle monument.

Maaltijden - Traiteur - Catering - Delicatessen

Damstraat 4 - Leidschendam - 070-3204739
www.vanrijnculinaire.nl

wij houden van fietsen

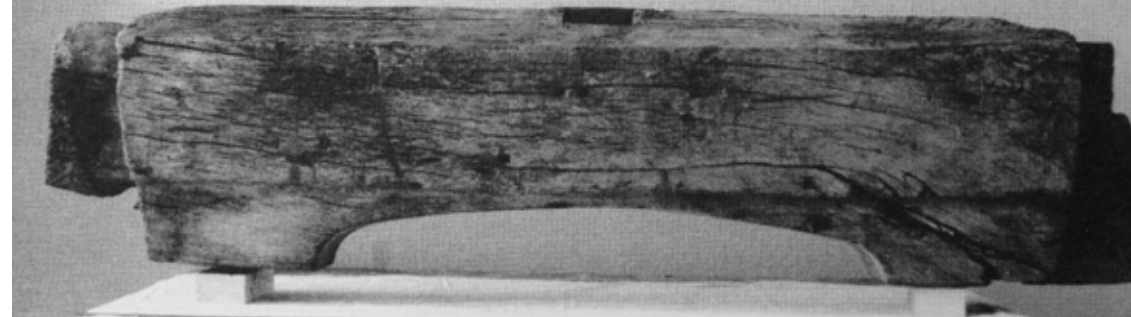
Thijs Brand

LEIDSCHENDAM

Damlaan 6
2265 AN Leidschendam
Tel. 070 - 327 92 02
info@thijsbrand.nl
www.thijsbrand.nl

EEN OUD KALF DAT GEZIEN MOCHT WORDEN

ErfgoedNieuws | 8^e jaargang | No 1 | juni 2000

Enkele maanden geleden werd schrijver dezes benaderd door de weduwe van wijlen Dick de Kort, in leven lid van het bestuur van Erfgoed Leidschendam en oud-gemeentearchivaris. Bij het opruimen van de garage had zij een oude balk gevonden met een jaartal erin. Dick was er alweer vele jaren geleden mee komen aanzetten en wellicht was het voor het Erfgoed Leidschendam interessant...

Ik word wel vaker benaderd door mensen die iets ouds op hun zolder of in hun kelder hebben liggen. Meestal gaat het dan om dertien-in-een-dozijn spullen, die hooguit gevoels- of herinneringswaarde voor de eigenaar zelf hebben. Hun plaats op de (rommel)zolder geeft vaak al aan dat zelfs dat niet meer het geval is en dat alleen de gemeentereiniging er nog iets mee kan.

Maar dit keer lag de zaak anders. Allereerst was Dick de Kort er de man niet

naar om rommel te bewaren. Dick had de balk om een of andere reden de moeite van het meenemen waard gevonden, dus kon het wel eens iets van betekenis zijn. Die verwachting bleek gerechtvaardigd. Mevrouw De Kort toonde me een schitterende eikenhouten 'kalf' van maar liefst bijna vierhonderd jaar oud!

Dick de Kort heeft dit alleszins fraaie stuk houtsnijwerk ongetwijfeld weten te redden uit een of andere sloop en volgens zijn vrouw is dat minstens vijftien of zelfs twintig jaar geleden. Gezien zijn van ver vóór de oprichting van Erfgoed Leidschendam daterende belangstelling voor de geschiedenis van Leidschendam en zijn reeds rond 1960 begonnen strijd voor het behoud van het Leidschendamse erfgoed, onder meer bekroond met de aanstelling van een eigen Leidschendamse archivaris, lag het voor de hand de herkomst van de balk op het grondgebied van Leidschendam zelf te zoeken.

Dankzij het jaartal 1615 en de fraai geprofileerde korbboog zijn de onder- en bovenkant, respectievelijk de buiten- en binnenkant van de balk, gemakkelijk vast te stellen. De korbboog geeft daarbij nog aan, dat het om een deurkalf gaat. Met zo'n boog werd niet alleen het aanzien verfraaid, ook werd de deuropening er op subtiële wijze nog iets door verhoogd, zodat men minder diep behoefde te bukken. Ook in dit kalf raken vorm en

venzijde is het kalf smaller dan aan de onderzijde. Aan de achterkant, de interieurkant, is dit precies andersom. Dat biedt ons nog een aanknopingspunt: het gaat hier vrijwel zeker om een kalf dat zich bevond tussen twee verder omhoog doorlopende stijlen. De omgekeerde afschuining voorkwam zo wegzakken en omhoogwerken. Dat laatste zou bij een kalf dat tevens als bovenregel fungeerde niet nodig zijn geweest, het erop liggen-

functie aan elkaar. Het spreekt vanzelf dat het snijwerk aan de buitenzijde van de woning heeft gezeten en dat het onderdeel uitmaakte van een deuropening in de gevel met de meeste uitstraling en de hoogste zichtbaarheid: de voorgevel. Dergelijk snijwerk en het erin uitgebeelde jaartal 1615 waren natuurlijk bedoeld om door zo veel mogelijk mensen gezien te worden.

De uiteinden van het kalf zijn van boven naar beneden afgeschuind. Aan de bo-

de muurwerk zou dan omhoogwerken voorkomen hebben.

Bovenop het kalf, achter de rechthoekige opening, bevindt zich een lichte verkleuring, vanaf de opening in een punt naar de achterkant van het kalf. In de opening heeft de middenstijl van het bovenlicht gestaan, die - om nog extra steun te verlenen - aan de bovenregel naar achteren doorliep. Om een betere lichtinval mogelijk te maken, werd naar binnen toe de stijl afgeschuind.

Een dergelijke afschuining bevindt zich ook binnenwaarts aflopend in het bovenvlak van het kalf, een tweede bewijs van een venster boven de deuropening. Omdat dit van bovenaf invallend licht bracht in de achterliggende ruimte, noemen we een dergelijk venster een bovenlicht. Zoals ook vandaag op het platteland nog gewoon is, kwamen bewoners, vrienden en familie meestal 'achterom', via de keuken(deur), in het achterhuis. De voordeur werd alleen gebruikt bij plechtige en feestelijke gebeurtenissen en aan het eind van het boerenleven, als de overledene erdoor naar buiten gedragen werd naar zijn laatste rustplaats.

Aan de onderzijde, waar zich de korbboog bevindt, en de voorzijde met het snijwerk bevinden zich verfsporen. Allereerst is daar de grotendeels nog aanwezige en gelijkmatig aangebrachte blauwgrijze (gronderings?)laag. Daarop bevinden zich in de boog aan de voorzijde resten van een heel licht oker en in de rozet zit nog een klein restje helder blauw. Het gaat om een fragmentje van ongeveer 1 mm groot in het verdiept liggende punt bovenin de rozet. De kleur laat zich nog het best omschrijven als Pruisisch ofwel Berlijns blauw. Het Centraal Laboratorium zou gevraagd kunnen worden de verf te onderzoeken. Met name het blauw wekt de indruk betrekkelijk jong te zijn. In het boek *Bouwen in Amsterdam* van Henk Zantkuijl lezen we dat deze diepblauwe, levendige maar niet felle, kleurstof werd gemaakt van een ijzer-cy-aanverbinding en zich uitsluitend met lijnolie liet vermengen en opbrengen. De

uitvinding van deze kleurstof dateert uit 1704, dus van ruim na de vervaardiging van het kalf.

Rekening moet zelf gehouden worden met een negentiende-eeuwse blauwtint. Te denken valt aan het in 1795 uitgevonden kobaltblauw. Als er nog oudere verfsporen met name tussen de oker laag en de blauwgrijze grondlaag - aanwezig zijn, dan kunnen die zich nog bevinden in de haakse hoeken van het snijwerk, waar deze resten zich moeilijker lieten verwijderen voor een overschilderbeurt. Er zijn nog voldoende van dit soort "strategische" onderzoekspunten op het gesneden voorvalk aanwezig, waarbij de lezer er goed aan doet te bedenken, dat men bij het Centraal Laboratorium spreekt van 'een groot monster' wanneer men een stukje verf van één vierkante millimeter bedoelt!

We hebben hierboven gezien dat dit bouwfragment enige aanwijzingen biedt om tot een reconstructie van de gehele deuropening te komen. Dat is een uitdagend en tegelijkertijd lastig karwei waarbij de lezer in het oog moet houden dat afgezien van het kalf zelf niets voor de volle 100 procent zeker is. De reconstructie blijft voor het overgrote deel een veronderstelling. Als extra houvast bij deze reconstructie kunnen we het gebruik van de deur(opening) in het oog houden en zelfs nog bepaalde ontwerp-opvattingen uit het begin van de zeventiende eeuw. Of minstens al dan niet onbewust gevoel voor verhoudingen zoals zelf een goede dorpstimmerman dat in die dagen bezat.

Met die ontwerp opvattingen doelen we dan met name op de veel genoemde en genoemde Gulden Snede. Het gaat hierbij om een getalsmatige verhouding tussen de verschillende bouwonderdelen, die in het meest ideale geval neerkwam op 61,8 : 38,2. Samen zijn die getallen 100, maar 38,2 verhoudt zich ook weer tot 61,8, als 61,8 tot 100. Deze verhouding is ook aanwijsbaar in allerlei organismen (tot en met ons eigen lichaam aan toe) en werd daarom in de zestiende en zeventiende eeuw wel beschouwd als door God gegeven. Vanzelfsprekend was een dergelijke zeer fijne verhouding in de dagelijkse praktijk vaak moeilijk te verwezenlijken, er werd dan ook nogal eens mee gesjoemeld. Henk Zantkuijl: 'Het was altijd 61,8 bij 38,2. Maar meestal net niet. Vaak laten bijvoorbeeld vensteropeningen zich nog wel braaf volgens de ver-

houding uitvoeren maar zijn het de omliggende raamhouten, stijlen en regels die binnen de totale muuropening-waar het nu eenmaal, Gulden Snede of niet, uiteindelijk allemaal in moest passen-roet in het eten gooien.

De verhouding trok meestal naar de 60:40 en dat herkennen vele van ons – omgekeerd weliswaar- als twee en drie. Die bijna Guldensnede-verhouding komen we bij voorbeeld in dit kalf tegen in de verhouding tussen de beide vlakke onderzijden, tezamen ruim 32 centimeter, en de breedte aan de zich ertussen bevindende korfboog: iets meer dan 49 centimeter.

De uiteindelijke deuropening tussen de stijlen was krap 82 centimeter, een maat die vanzelfsprekend als breedtemaat

voor de iets kleiner zeventiende - eeuwse mens een krappe hoogtemaat, maar daarom juist goed te verenigen met het hierboven al veronderstelde weinig frequente gebruik.

Het is heel goed mogelijk dat de deuropening nog weer onderdeel is geweest van een veel bredere doorlopende ingangspartij met meer zijramen bijvoorbeeld. Maar daar over laat zich iets niets met zekerheid zeggen.

Met deze (voorlopige) reconstructie en de veronderstelde plaatsing in het gevel vlak zijn we dan weer bij het begin van ons betoog: de herkomst. Lezers van ErfgoedNieuws worden uitgenodigd aanwijzingen te geven over de boerderij waaruit de kalf afkomstig zou kunnen zijn. Ook de naam van de boerenfamilie, die dan toch vele jaren onder dit mooie deurkalf bij vreugdevolle en droevige gelegenheden heen is gegaan, interesseert ons natuurlijk in hoge mate. Met het 'thuisbrengen' van dit bouwfragment ontstaat dan wellicht meteen een toetsingskader voor de hierbij gegeven reconstructie. Teven dan, waar het de historische inhoud betreft, Dick de Kort reddingsactie van dit stukje Leidschendamse erfgoed zijn uiteindelijk diepte -werking en daarmee een hem passende afsluiting krijgen.

Leo van der Meule.

Leo van der Meule is bouwhistoricus en adviseur van Erfgoed Leidschendam.

doorgelopen heeft in het bovenlicht. Het ligt voor de hand dat in een deuropening de lengte -maten altijd groter waren dan de breedtematen. Voor het bovenlicht stellen we de 81,8 centimeter gelijk met twee, waarmee de hoogte van de dagmaat van het bovenlicht op driemaal 40,9 gesteld mag worden, totaal 122,7 centimeter. Die hoogtemaat van het bovenlicht stellen we dan weer gelijk aan twee om de hoogtemaat van de onderliggende deuropening vast te stellen, die dan rond de 185 centimeter komt te liggen. Daar gaat dan de feitelijke hoogte van het kalf zelf nog vanaf, zo'n 24 centimeter, zodat het 'optillen' van de deuropening met de 6 centimeter van de korfboog met recht functioneel mag heten.

Op zijn hoogst komen we dan voor de deuropening op ruim 167 centimeter, ook

SLAGERIJ · EETERIJ
PIET SCHOLTEN
Selected by Piet

Damstraat 2 - Leidschendam
Tel. 070 - 327 28 43 - www.pietscholten.nl

DE RIETVINK, 'DAER IS 'T ALLERAENGENAEMST TOEVEN!'

ErfgoedNieuws | 1^e jaargang | No 1 | april 1993

Momenteel wordt hard gewerkt aan de realisering van de woonwijk 'de Rietvink'. Met het gereedkomen van deze wijk zal er, althans voorlopig, een einde komen aan grootschalige woningbouw binnen de gemeente Leidschendam. Zeker is dat het zal inhouden dat de stedelijke bebouwing, wat betreft het gedeelte van onze gemeente gelegen noordelijk aan de Vliet, zijn maximale omvang heeft bereikt.

Al deze bouwactiviteiten gedurende de afgelopen 35 jaar hebben er toe geleid dat er nog slechts een klein gedeelte van de voormalige gemeente Veur onbebouwd is. In de eerste plaats doel ik dan op het achter de spoorlijn Den Haag-Leiden gelegen weidegebied dat vandaag de dag deel uitmaakt van de Duivenvoordse en Veenzijdsepolder. Daarnaast is het agrarische element, dat eeuwenlang het beeld van de gemeente Veur bepaalde, nog tastbaar aanwezig in het noordoostelijke deel van de gemeente (de Oostboschpolder en aan weerszijde van de Noortheylaan) Hier treft men een tweetal vormen van bedrijvigheid aan die bovendien overal binnen Veur te vinden waren en waarin zeer vele Veurenaren een boterham verdienden.

'TUSSEN VLIET ENDE HEEREWEGH'

Ook in de Rietvink, die anno 1993 moet uitgroeien tot een fraaie woonwijk en waar voorheen Veurenaren woonden en werkten bepaalden de eerder genoemde activiteiten voor een niet onbelangrijk deel het ritme van wonen en werken. In tal van oude (verpondings) kohieren wordt deze niet overal even breed zijnde en lang gerekte strook grond omschreven als 'tussen Vliet ende Heerewegh'. Bovendien doorsnijden een paar brede zand en vaarsloten, enkele laantjes en een dam (de landscheiding) deze strook. Maar er zijn ook nog andere verdelingen te maken zoals de deels venige en deels zanderige bodem en de gedeelte in de (Rietvink) polder gelegen gronden. En tóch rekende men (voor het gemak?) deze strook waterstaatkundig tot één gebied. Vanaf het begin van de 17e eeuw geldt voor de gehele strook echter, dat wonen en werken er hand in hand zijn gegaan. Huysmans- en bouwmanswoningen met wie en hooilanden, warmoezierswoningen met tuinland en herenhuizen en buitenplaatsen met theekoepels, beplante lanen en gronden van vermaak wisselde elkaar af.

SCHUIJT
WONEN & SLAPEN

DAMLAAN 76 LEIDSCHENDAM TEL.: 070-3201400
INFO@SCHUIJT.NL WWW.SCHUIJT.NL

BUITENTJES

Deze strook tussen Vliet en Herenweg, ook wel als de Vlietrand aangemerkt, kwam als locatie voor het bouwen van

‘eene heerenhuysinghe’ of ‘eene Buyten-plaets’ steeds meer in trek. De eind 18e en begin 19e eeuw gebouwde buitentjes Vlietlust en Landlust mogen dan mis-

schien qua omvang in de schaduw staan van de eveneens langs de Vliet gelegen grootste en voornaamste buitens Haagwijk, Oostbosch, en Rozenburg, maar bij

het opdiepen van de geschiedenis van deze buitentjes wordt al snel duidelijk dat het ‘oock daer alleraengenaemst toen was’

Luchtfoto van De Rietvink in aanleg, gezien van zuid naar noord. Links de Oude Trambaan. Onder links Vinkenborgh, Dijkgraafstraat, Westboschlaan en Rietsanghpad. Midden onder de Zaagmolenstraat en de Wiek. Leidschendam 1991.. (Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

Het tracé van de hierboven genoemde Heerenweg (de huidige Koningin Julianaweg / Veursestraatweg) is niet willekeurig. De weg loopt over een strandwal. Dit is een langgerekte zandrug die evenwijdig aan de kust door de golven is opgeworpen. Er zijn een aantal van deze strandwallen gevormd. De Heerenweg is gelegen op de eerste of beter de oudste daarvan. Deze oudste in het landschap zichtbare strandwal werd circa 5000 jaar voor Christus gevormd. Het vormde als het ware een gordel. Oostelijk van deze strandwal kon, omdat het gebied buiten de invloedsfeer van de zee kwam (en daarvoor langzaam verzoete) veengroei op gang komen wat naar eeuwen resulteerde in een dik veenpakket. Onder andere vanaf deze strandwal is in de elfde en twaalfde eeuw deze ‘ondoordringbare veen wildernis’ ontgonnen. Dankzij de aanwezigheid van een aantal ‘doorwaadbare’ plaatsen konden mensen en vee de aan de overkant (dus de Stompwijkse kant) komen. Bij het verbreden en verbeteren van de Vliet als vaarweg werd dit onmogelijk. Mens en dier moesten van toen middels bootjes overgezet worden. Nog is bij een aantal bouwmanswoningen te zien waar deze ‘overzetbootjes’ lagen.

VONDSTEN

In de Leidschendamse bodem zitten tal van geheimen opgesloten. Soms komen,

als gevolg van grondwerkzaamheden, scherven aan het licht die na bestudering ons iets kunnen vertellen over

dewerk) zijn zeker geen toevalstreffers. Door Leidschendam liepen twee Romeinse verbindingsroutes, een zandweg en

Archeologische opgravingen in het gebied 't Lien / reconstructie van het Kanaal van Corbulo in de Rietvink. (Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

de bewoningsgeschiedenis van dit gebied. Zo werden in de Rietvink in 1987 scherven Romeinse importaardewerk gevonden. Elders binnen onze gemeente werden sporen van bewoning aangetroffen uit de nieuwe steentijd (5000 jaar geleden). Naast de resten van bouwsels (binnenterrein wijk Prinsenhof) zijn er tal van delen van gebruiksvoorwerpen gevonden waaronder stenen bijlen en aardewerkscherven. De vondsten uit de Romeinse periode (munten en aar-

een kanaal. In opdracht van de veldheer Corbulo werd er in 47 na Christus een 'gracht' van bijna 4,5 kilometer lengte gegraven die een tweetal getijdenkreken met elkaar verbond. Uit onderzoek weten we inmiddels dat het tracé van de huidige Vliet niet dezelfde is al 'de Romeinse Vliet'. De parallel aan de Romeinse hoofdweg lopende gracht was van strategisch belang om reden dat het naast een snellere verbinding ook een heel wat veiliger vaarroute vormde. Om de huidige

bewoners van Leidschendam een idee te geven hoe en waar deze gracht heeft gelegen wordt er dit jaar een stukje van het oorspronkelijke tracé (dat werd teruggevonden) gereconstrueerd.

MOLEN

Tussen deze historische belangrijke elementen ligt dus de Rietvindpolder. Op de hoger gelegen polderlanden werd in de 16e eeuw vlas verbouwd voor de productie van lijnzaad en linnen. Dit blijkt tenminste uit de kohieren van de tiende penning uit 1576. Met het inklinken van de grond werd het noodzakelijk om het overvloedige water uit de lager gelegen gronden met behulp van een molen uit te slaan. Wanneer precies de eerste molen werd gebouwd is niet bekend. In 1647 in ieder geval wel, want dan vinden we op een kaart een molen ingetekend in de polder. Over de herkomst van de naam van deze polder bestaat geen zekerheid. Is het afgeleid van het veel voorkomende rietveen? Kwam in de polder de zangvogel de Rietvink (= rietgors) veel voor? De naam Rietvink komt in het jaar 1735 voor het eerst in officiële registers voor toen de molenmeesters van de polder concent kregen om een houten duiker met handpomp (die onder de zandsloot door liep) te mogen repareren. Overigens werd de polder doorsneden door in totaal een viertal van zulke zandsloten, te weten de Schakenbosch, de Potten, de Kerk en de Roommolensloot. Deze sloten, oorspronkelijk gebruikt om zand van de Schakenboschlanden (nu de woonwijk 't Lien) per schuit te kunnen afvoeren, werden later belangrijke afvoerwegen om de geteelde

tuinbouwproducten naar de stad en de veiling te vervoeren.

RIJKE GESCHIEDENIS

Nadat afhankelijk de hogere gronden van de Rietvinkpolder bouwland en de lagere als wei en hooiland in gebruik waren werden er verspreid in de polder een aantal buitenplaatsen gebouwd. Door de aanleg van boomgaarden, tuinen en bossen van vermaak veranderde het aanzicht van deze polder. Aan het eind van de 19e eeuw nworden steeds meer gronden omgewerkt tot tuingrond. En via koude grond, plat glas, en verwarmde warenhuizen veranderde het aanzicht van de polder opnieuw. Samen met andere activiteiten (zoals scheepswerfjes en een snuif en trasmolen de Pelikaan) vormde de polder een bruisend element binnen de gemeente.

Huidige en toekomstige bewoners van de woonwijk de Rietvink wonen dus in een gedeelte van de gemeente met een rijke geschiedenis. Tastbare elementen daarin zijn de voormalige zandsloten de gereconstrueerde 'gracht' de aan de Vliet staande houtzaagmolen 'de Salamander' en het huidige wandelpark Rozenrust als restant van de tuinen van de voormalige buitenplaats. Om die binding met dat rijke verleden van dit deel van de gemeente levendig te houden zijn de namen van de in deze wijk gelegen straten zodanig gekozen dat zij als draden daarnaar verwijzen.

Hendrik Brouwer Schut

BUITENLUST MOET BLIJVEN

ErfgoedNieuws | 16^e jaargang | No 1 | mei 2008

Erfgoed Leidschendam heeft burgemeester en wethouders gevraagd zich meer in de spannen voor het behoud van de villa Huize Buitenlust aan de Koningin Julianaweg 23. Het huis wordt met sloop bedreigd vanwege de plannen voor uitbreiding van het Stadskantoor. Maryan Ouwehand-Pijs verdiepte zich in de historie van het pand en schreef bijgaand artikel.

In 1899 kocht de ongehuwde Jan Metz, notaris te Rotterdam, een hectare grond aan de Veursestraatweg (de huidige Koningin Julianaweg) in de gemeente Veur. Hij trok er twee diagonale lijnen overheen en op het snijpunt daarvan liet hij een door architect Meijer ontworpen villa bouwen, Huize Buitenlust. Samen met zijn eveneens vrijgezelle broer Klaas, een oude zeekapitein, betrok hij het huis om er van de oude dag te genieten.

Het kon er in hal en trappenhuis vaak zo koud zijn, dat Jan in de kelder een enorme heetwaterketel bouwde waarvan de hete stoom onder een marmeren tafel in de hal terechtkwam. Zo prachtig als het huis was aan de buitenkant, zo weinig aandacht besteedden de twee broers aan versiering binnenshuis. Bij de firma

Pander in Den Haag werden twee koperen klokkenstellen gekocht voor op de marmeren schoorsteenmantels en dat was het wel zo'n beetje. Nu waren ze als kind ook niet zo aan een thuis gewend geweest. Immers, toen hun vader, arts te Bolsward, jong aan pokken stierf, reisden hun moeder jarenlang met haar zoon-tjes van stad naar stad door Europa tot ze zich in Rotterdam vestigde.

Ook in het begin van de vorige eeuw was Huize Buitenlust al het huis met de meeste grandeur van heel Leidschendam. Zelf zó, dat op Koninginnedag het jaarlijks defilé niet vanaf het gemeentehuis maar vanaf het bordes van Huize Buitenlust werd afgenomen. Burge-meester Van Duyvendijk stond daar dan samen met de twee notabele broers en de bevolking van Veur trok er dan over het ronde pad met de vier grote bomen voorlangs. De beide broers woonden elk in hun eigen serre en zagen elkaar waarschijnlijk dagelijks in de eetkamer, welke hun een wijds uitzicht bood tot aan de Vliet.

ERFENISJE

Rond 1915 waren beide broers overleden, maar er was nog een derde broer: Vitus Nicolaas. Ook hij was weliswaar in 1915 al gestorven, maar liet een weduwe met drie jonge dochters van voor in de twintig achter. Vitus Nicolaas Metz was eige-

Huize Buitenlust 100 jaar geleden.

(Foto: Gemeentearchief

Leidschendam-Voorburg)

naar van houtwerf Van de Wetering in Rotterdam geweest, waarvoor broer Klaas hout van over de Oostzee haalde. In 1915 woonde de moeder met haar drie dochters nog in een dijkhuisje bij de werf. Nu erfde ze Huize Buitenlust! En dat niet alleen, ze erfde ook de oude huishoudster van de broers. Omdat het tussen beide niet zo klikte, werden haar verdere diensten snel 'afgekocht'. Het was er aangenaam wonen voor de dames. In het bijbehorende koetshuis stond 'het gerij' en daarmee reed tuinman/koetsier Huisman hen regelmatig naar Meijndel. Omstreeks 1920 werd een deel van de enorme lap grond verkocht, mogelijk aan de familie Van der Drift, die een eind verderop aan de weg een boerderij had. Zowel links als rechts van Villa Buitenlust werd een blok van drie mooie herenhuisen gebouwd, fraai symmetrisch om de tuin van de villa ontworpen.

In 1924 waren twee van de drie dochters getrouwd en verhuisd na een mooi bruiloftsfeest in de tuin. Huize Buitenlust was toen wel wat erg groot geworden voor moeder en de ene dochter Metz en in 1925 werd de villa verkocht aan een winkoper. In 1915 stond in de 'Naamlijst voor den Telefoondienst' P.J. Schretlen, wijnkooper, nog vermeld op het adres K. Houtstraat 33 in 's Gravenhage. Maar de 'Naamlijst voor de interlocale telefoon-dienst 1950' laat zien dat hij in dat jaar als 'Schretlen & Zn, Fa. P.J. wijnh' te vinden was aan de Koningin Julianaweg 13 in Leidschendam. De huisnummers is later veranderd. Destijds was het nummer 13, nu hoort nummer 23 bij dit huis

(al is het nummerbordje verdwenen). Deze P.J. Schretlen heeft van 1925 tot ongeveer 1950 gewoond in de villa, die door de plaatselijke bevolking overigens nog steeds 'De plaats van Metz' werd genoemd. Het was een in Leidschendam vooraanstaande familie met drie kinderen. Het verhaal gaat dat deze wijnhandelaar aan veel kerken de miswijn leverde. Er werden in die tijd heel wat missen 'gelezen'.

Waarom de familie Schretlen in 1950 Buitenlust verkocht, is onduidelijk. De jongste van de kinderen (dochter Bernadette) moet toen 15 jaar oud geweest zijn. Wellicht waren haar grote broers het huis al uit en herhaalde zich de geschiedenis van het grote stille huis zoals destijds bij moeder en dochter Metz.

OPIUMSCHIP

De 'Congregatie van het Onbevleete Hart van Maria' was een Belgisch-Nederlandse kloosterorde die ook wel 'De paters van Scheut' werd genoemd, naar de wijk Scheut bij Anderlecht, waar het missiehuis nog steeds staat. Ze bereidde missionarissen voor op evangelisatiewerk in China, alwaar ze vanaf Sjanghai met een opiumschip naar de Noord-Chinese kust werden gebracht. Sommigen hadden het geluk dit ietwat gevaarlijke bestaan te overleven en keerden als bejaarde missionarissen naar Nederland terug. Voor de paters had de orde Huize Buitenlust in 1950 van Schretlen gekocht.

In de periode 1950-1970 woonden er zo'n zes paters. Ze zochten zelf geen contact

met de mensen in de omgeving, maar de paters zagen hen natuurlijk wel als de paters in de tuin waren. En dat waren ze vaak. Urenlang liepen ze langzaam in rondjes op het grindpad te brevieren. Het moet een bijzonder gezicht zijn geweest: zes paters met zwarte pijen en met witte koorden met knopen om hun middel. Bij koud weer trokken ze de zwarte kappen over hun hoofd. De pijen waren lang en sleepten over de grond en zagen er altijd zeer vuil uit.

De paters waren erg op zichzelf. Eigenlijk zagen de buurtkinderen maar één persoon die er aan de deur kwam: Kaatje van der Drift, die met haar paardje en wagen dagelijks de melk bezorgde. Wel mochten de buurtkinderen in de tuin van de villa spelen. Voorin de voortuin staan twee fraaie kastanjabomen en dichterbij de villa twee even mooie beuken. En als die hun nootjes lieten vallen, hielp één van de paters de kinderen met rapen. Deze pater wordt herinnerd als een bijzonder aardige man. Hij was kort en dik, en had een rond brilletje en droeg altijd een zwart kalotje op het hoofd. Hij werd ook gesignaleerd als hij op de fiets naar de Petrus en Pauluskerk reed om daar de mis op te dragen.

Waarom de paters in 1970 vertrokken zijn? Oude paters overlijden wel eens en voor de derde keer in zijn geschiedenis was dit grote huis mogelijk weer te groot geworden. In 1970 kocht de gemeente dit pand, sloopte enkele mooie elementen en vestigde er een kantoor in.

BEHOUDEN HUIS

Naar mijn mening is er in heel Leidschendam geen huis te vinden met meer grandeur dan Villa Buitenlust, zeker met die vier prachtige en beeldbepalende bomen in de voortuin en met de twee blokjes mooie huizen aan weerszijde ervan. Gelukkig bestaat er zoiets als voortschrijdend inzicht: nu wordt ingezien dat bij een huis ook de waardevolle elementen in de omgeving meegewogen moeten worden. Besluiten die enkele jaren geleden genomen werden over deze villa zijn het overwegen waard. Bovendien: hier staat een eeuw bewoningsgeschiedenis van Leidschendam!

Dit historisch erfgoed moeten we dus vooral niet wegdoen, want het houdt Leidschendam mooier. Wat weg is, komt immers nooit meer terug. En daar zouden we wel eens héél veel spijt van kunnen krijgen.

Maryan Ouwehand-Pijls

Met dank aan: mw. R. van der Linden, kleindochter van de eerste bewoonster; S. Verhoef 'overbuurjongen' van Buitenlust vanaf 1952; C.J. van Bohemen, inwoner van Veur/Leidschendam vanaf 1930, en J. Strooband, 'buurjongen' die in 1940 in het huis rechts naast Buitenlust kwam wonen.

HONDENKAR WAS VERTROUWD

ErfgoedNieuws | 12^e jaargang | No 1 | april 2004

Nog geen vijftig jaar geleden speelde de hond een totaal andere rol dan als huisdier. Tot in de jaren twintig van de 20e eeuw kwam de hondenkar vrij algemeen in het straatbeeld voor. De trekkracht van de hond bleek de mens goed van dienst te kunnen zijn. Van schilderijen en uit allerlei andere bronnen is bekend dat al rond 1675 hondenkarren in het straatbeeld voorkwamen. Honden werden gebruikt om de kar van de bakker, de melkboer, de postbode en de olieboer te trekken. Wie zich geen paardenkracht kon permitteren, gebruikte hondenenergie als transportmiddel. Mensen die iets te venten hadden, van marskramer tot

mosselman, trokken met de hondenkar van deur tot deur.

Ook in Leidschendam was de hondenkar een vertrouwd straatbeeld. De melkboer, de groenteman, de petroleumboer, de bakker en zelfs de toenmalige gemeentelijke reinigingsdienst bedienden zich ervan. Daarnaast werd het dier op het land ingezet om de melkbussen naar de boerderij of naar de afnemers te brengen. Voor veel kleine zelfstandigen was de hond een onontbeerlijke kracht bij het uitoefenen van hun beroep. Op de boerderij werd het dier ook gebruikt om in een 'tredmolen' te lopen

Groenteboer A. Huisman met zijn hondenkar omstreeks 1914 in de Venestraat.

(Foto: Gemeentearchief -Leidschendam-Voorburg)

of om een kar te trekken. Zo ontstond de hondenkar. De hond moest diverse soorten lasten met deze kar vervoeren. Dit gebeurde al sinds de 17-de eeuw, maar de kar kwam pas goed in zwang in de tweede helft van de 19-de eeuw en zou tot in de eerste helft van de 20-ste eeuw een vertrouwd straatbeeld blijven.

Een van de redenen om de hond in te zetten was, dat dit dier een goedkopere 'werknemer' was dan bijvoorbeeld een paard. Het dier kostte weinig en stelde geen hoge eisen aan zijn of haar voeding, onderkomen of verzorging. Het nam meestal genoegen met wat de pot schafte. Zijn 'woning' was simpel: een getimmerd hok, een oud olievat of de stal. In veel gevallen had de begeleider van een hondenkar meer honden ter beschikking, die ingespannen konden worden. Op die manier werden de ene dag één of meer honden voor de hondenkar ingezet en de volgende dag waren andere dieren aan de beurt. Als de honden geen trekdienst hadden, werden ze aan de ketting gelegd en deden die dag dienst als waakhond.

Een hondenkareigenaar zorgde redelijk goed zijn honden. Hij onderzocht zijn dieren regelmatig op verwondingen en lichamelijke gebreken. Ook onderhield hij de hondenkar door het ding regelmatig een smeerbeurt op de wielassen en draaipunten te geven. Bij controles van de hondenkar werden ook het houtwerk en het ijzerbeslag van de wagen niet vergeten. Kon hij de nodige reparaties niet zelf uitvoeren, dan werd de kar

naar de plaatselijke wagenmaker of smid gebracht.

Een hondenkarbezitter was beroepsmatig afhankelijk van de honden en van de wagen. Zijn transportmiddel zorgde ervoor dat het gezin inkomsten had. De honden zorgden weliswaar voor brood op de plank, maar over het hebben van een (trek)hond moest ook belasting worden betaald.

Hondenbelasting werd bedacht in de middeleeuwen, met als basisgedachte dat de overlast van zwerfhonden (en de verspreiding van hondsdoelheid) moest worden tegengegaan. De overheid signaleerde het gebruik van de honden als 'transportmiddel' en zag hierin bij uitstek een mogelijkheid tot het heffen van een 'hondenbelasting'.

Om de hond voor, onder of achter de hondenkar in te spannen, gebruikte men leren tuigmateriaal ook wel "Getuig" genoemd. Dit bestond hoofdzakelijk uit een aantal riemen die in elkaar werden vastgemaakt. Zo was er het bekende "borsttuig", dat uit een aantal riemen bestond. Hieraan zaten onder meer twee riemen met lussen waarin de "burries" van de wagen werden geschoven. Aan het einde van de twee lange riemen van dit borsttuig kwamen dan enkele ijzeren kettingen of leren riemen. Deze werden aan de haken of boom, die onder de hondenkar war geconstrueerd vastgemaakt.

Het kwam ook voor dat de hond een "hondenzadel" op zijn rug kreeg. De be-

GEMEENTE

VEUR.

DIENSTJAAR 1915.

AANSLAGBILJET.

No. 21 van het Kohier.

Wijk B No. 65

M.

G. vander Drift

is aangeslagen voor de **BELASTING OP DE HONDEN**, voor het jaar 1915, voor hond 1e klasse en 1 hond 2e klasse, tot een bedrag van f. 1.50, dat vóór of op den 1sten der maand October 1915 moet worden voldaan, op straffe van vervolging volgens de Wet.

VEUR, den 22 Juli 1915.

UITGEREIKT

den 24 Juli 1915.

De Ontvanger der Gemeente,

T. A. VAN EGMOND.

KWITANTIE.

Dagteekening der betaling.		BEDRAG DER ONTVANGEN SOM.		Nummer van het Journaal.	Handteekening van den Ontvanger tot kwitantie.
Maand.	Dag.	Voluit geschreven.	In cijfers.		
Mrt	14	Afbetaald	150 020		

N.B. Tot de ontvangst zal worden gevaceerd elken werkdag, des voormiddags van 9—12 uren.

Een aanslagbiljet voor het betalen van hondenbelasting gemeente Veur uit het jaar 1915 (Gemeentearchief-Leidschendam-Voorburg)

(Zie ommezijde.)

doeling hiervan was onder meer, dat de "burries" door de loshangende lussen van het zadel werden geschoven. Door deze methode hing de wagen langs de

rug van de hond. Vervolgens kreeg het dier zijn borsttuig hierover aan. Met de combinatie van hondenzedel met borsttuig, kreeg men een betere verdeling van

de last op de rug van het dier. Het hondenzedel was van leer gemaakt en opgevuld met stro of paardenhaar.

Hondenkarren waren vooral populair bij bakkers, boeren (landbouwers), eierhandelaren, expediteurs, fotografen (die meestal rondtrokken) groenteboeren, imkers, kaasventers, krantenbezorgers, kruideniers, kruiers, looiers, marskramers, melkventers, petroleumventers, poeliers, postbodes, postbezorgers, schoenlappers, slagers, visventers, verhuizers of diverse andere vormen van verkopers(sters). Dit hield in dat eenieder weer een ander soort hondenkar had voor het uitoefenen van of zijn of haar beroep.

Vanaf de jaren dertig van de 20e eeuw verdwijnt de hondenkar meer en meer uit het straatbeeld. Andere vervoersmiddelen kwamen in zwang. De trekhond werd vervangen door een paard en later de auto. Veelal werden oude hondenkarren omgebouwd tot een soort bokkenwagentje of verdwenen ergens achterin de stal / schuur.

Bovendien was de regelgeving rond de inzet van trekhonden in de loop der jaren steeds strenger geworden, zodat het nimmer meer lonend was de hond voor dergelijk sjuouwwerk in te zetten.

Rolf van der Krogt

De jaarlijkse keuring van trekhonden in Stomppwijk. Agenten controleren de minimum schofthoogte van een trekhond van A. Overdevest jaar 1941. In de Trekhondenwet van 1910 werd een vergunning voor het gebruik van de hond als trekhond verplicht gesteld. De vergunning werd pas verstrekt wanneer aan de voorschriften wat betreft de begeleider, hond en kar werd voldaan.

(Foto: gemeentearchief -Leidschendam-Voorburg)

DOOR ALLEN, VOOR ALLEN

ErfgoedNieuws | 8^e jaargang | No 2 | april 2000

In 1916 ging in Veur en Stompwijk het kruiswerk van start. Decennialang was de fietsende wijkverpleegster een vertrouwde verschijning in de Leidschendamse straten. Ton Ribberink over 'markante vrouwen' die veel maatschappelijk leed in hun verpleegsterstas konden doen verdwijnen.

Op vrijdag 17 maart 1916 kwamen op uitnodiging van de burgemeester van Veur en Stompwijk 25 notabelen 's avonds om

afdeling van het Groene Kruis voor de beide gemeenten.

De burgemeester wees op het vele goede dat de vereniging in omliggende gemeenten reeds tot stand had gebracht. F.H.M. van Zeeland, die zich in 1915 als huisarts gevestigd had in de gemeente Veur, noemde wijkverpleging een noodzaak. Het Groene Kruis sprong in de bres voor rijk en arm. Naar staatkundige en godsdienstige richting werd niet ge-

Groepsfoto cursisten Oranje Kruis EHBO cursus op initiatief van het Wit Gele Kruis afdeling Leidschendam door Dr. van Zeeland, 1931. (Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

halfacht bijeen in café De Zwaan op de Delftsekade, eens het gerechtsgebouw van de 'heerlijkheid Stompwijk'. Men wilde komen tot het oprichten van een

vraagde. Het devies was: 'Door allen, voor allen'. De aanwezigen tekenden in voor de forse som van 223 gulden.

De oprichting volgde op 27 maart 1916 in een vergadering met 90 inwoners. Voorzitter werd de burgemeester, secretaris de gemeentesecretaris van Stompwijk en Veur, H.J. van Delft. Dankzij de inzet van dokter Van Zeeland volgde in april 1916 de aanstelling van een wijkverpleegster op een jaarsalaris van achthonderd gulden. Verzekering en fiets kwamen ten laste van de vereniging. Er waren 500 leden en 50 donateurs. Er kwamen twee magazijnen met artikelen voor de verpleging, één in Veur en één in het dorp Stompwijk.

TBC-HUISJES

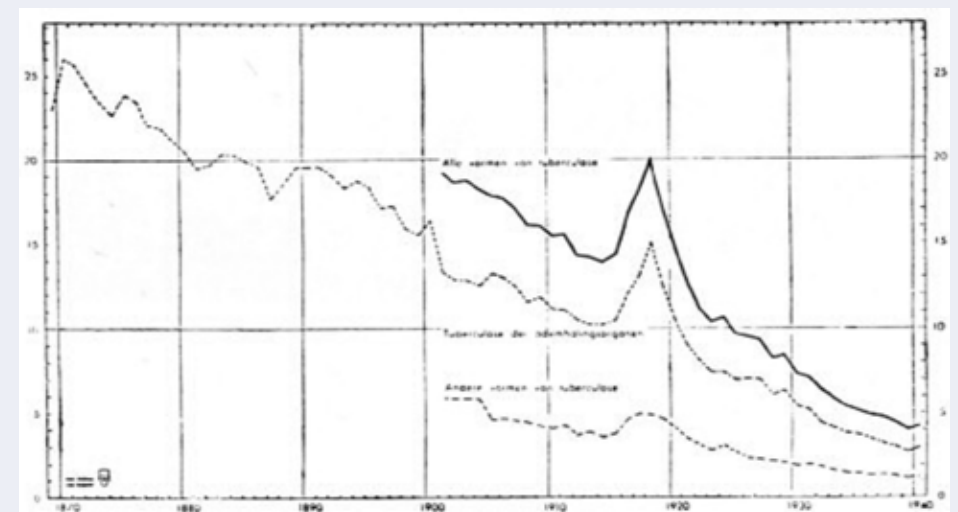
Veel aandacht vroeg de bestrijding en preventie van tuberculose. In 1921 schonk het burgerlijk ambestuur twee lichttenten voor kurende tbc-patiënten: houten huisjes op een draaibaar onderstuk. De tent kon steeds zó worden gezet, dat de patiënt geen last had van de

wind of van naar binnen waaiende regen of sneeuw. De tent stond bij de woning of boerderij. De zieke bleef bij het gezin. Waar nodig betaalde de diaconie of het ambestuur het aansterkende voedsel

In 1947 telde de vereniging 541 leden. De wijkverpleegster bracht in dat jaar ruim drieduizend bezoeken, waarvan bijna tweeduizend aan 57 gezinnen om zieken te verbinden, te wassen en injecties te geven. Daarnaast werden aan 26 gezinnen bijna zeshonderd bezoeken gebracht in het kader van kraamzorg, ruim driehonderd aan 15 gezinnen voor de zuigelingenverzorging en aan 9 gezinnen bijna tweehonderd bezoeken voor de tbc-bestrijding.

DRIE DAGEN KERMIS

De eensgezindheid rond het Groene Kruis hield niet lang stand. In het dorp Stompwijk, waar velen lid geworden wa-

Sterfte aan tuberculose in Nederland per 10.000 der gemiddelde bevolking van 1869 af.

Tekening uit de brochure 'Helpt ons de Tuberculose bestrijden' (1914)

ren, ontstond wrevel. De wijkverpleegster had het druk en de grote afstanden en de vaak onbegaanbare weg maakten het haar moeilijk het dorp te bezoeken.

Op 8 december 1923 werd na overleg met de pastoor in café Het Blesse Paard een eigen afdeling voor het dorp opgericht. Deze werd aangesloten bij de in mei 1923 opgerichte federatie 'Het Wit-Gele Kruis'. Het magazijn werd voor negentig gulden overgenomen van het Groene Kruis. Het gemeentebestuur van Stompwijk gaf tweehonderd gulden subsidie en het r.k. armbestuur schonk driehonderd gulden. Op 15 juni 1924 trad een wijkverpleegster, tevens tbc-huisbezoekster, in dienst. Het magazijn werd aangevuld met drie lichttenten voor tbc-patiënten. Een groot

gebeuren was in 1927 de bazaar. Dankzij de inzet van de populaire burgemeester Keijzer en diens echtgenote werd het een succes; drie dagen was er kermis. Het saldo bedroeg veertienhonderd gulden, te besteden voor het uitzenden van vier kinderen naar een sanatorium. Positieve berichten van de behandelende specialisten bekroonden het gebeuren.

In 1928 werd het dorp Stompwijk aangesloten op de waterleiding. Een oude wens van de artsen voor het verschaffen van goed drinkwater werd vervuld. In 1929 schonk de bisschop van Haarlem, J. D. J. Aengenent, onder wie het bisdom financieel aan de grond raakte, bij een bezoek een grote som geld, in hoofdzaak voor de kraam-en kleuterzorg.

In 1938 betaalden van de 310 leden er 95 twintig cent contributie per week, 110 tien cent en 105 leden tweeëneenhalve cent per week.

ZUSTER CLAUDIA

De wijkverpleegster was de voorpost voor de sociaal-medische aanpak. Zij bracht warmte. Maatschappelijk leed en zielenleed verdwijnen vaak in de verpleegsters-tas'. In 1932 werden twee kinderen uitgezonden naar het sanatorium 'Herwonnen Levenskracht'. Omdat hun ouders lid waren van de arbeidersbeweging was er een korting van vijftig procent. Het r.k. armbestuur, het burgerlijk armbestuur en het Wit-Gele Kruis zorgden voor de rest van de verblijfskosten. Daarnaast moest het Wit-Gele Kruis vijftig gulden uittrekken voor nachtgoed, ondergoed en enige kleding.

Maatschappelijk waren de tegenstellingen vaak scherp. Op kerkelijk gebied probeerde men de gelederen te sluiten. Ook de pastoor van Veur streefde, al dan niet op aandrang van hogerhand, naar een parochiële kruisvereniging zoals in de buurtschap Stompwijk.

Na een lange voorbereiding werd op 25 maart 1924 een afdeling van het Wit-Gele Kruis opgericht. Een voorstel van de pastoor om de wijkverpleging in Veur bij het Wit-Gele kruis te laten aansluiten, werd in een vergadering op 26 mei 1924 in café De Zwaan, waar 93 leden aanwezig waren, verworpen; 63 leden stemden voor het behoud van de band met het Groene Kruis.

De voortschrijdende verzuiling was velen onsympathiek.

Bij de parochiële afdeling van het Wit-Gele Kruis gaven van de 600 parochianen 237 zich op als lid. Per 1 januari 1925 trad een wijkverpleegster in dienst, een Augustines: zuster Claudia. Als secundaire arbeidsvoorwaarde kreeg zij een fiets. Bij erg slecht weer hielp bakker Thijs Holle een handje. Zijn knechten zorgden voor het uitventen van brood en hijzelf reed in zijn luxe wagen de wijkverpleegster van patiënt naar patiënt. Aan bidden, zei hij, heb ik de pest, maar goed werk doe ik graag.

In 1926 werd door het Groene Kruis en het Wit-Gele Kruis gezamenlijk een tbc-commissie opgericht, die tot 1969 bleef bestaan. De ergernis over de splitsing liet men achter zich. Het Groene Kruis vond steun in de gereformeerde en hervormde gemeenschappen. De verkerkelijking bevorderde het samengaan van nieuwelingen met de traditionele inwoners.

In de jaren 1916-1956 leverden de contributies niet meer op dan de helft van de kosten. Voor het overige was men aangewezen op de bescheiden subsidies van gemeente, provincie en rijk, op bijdragen van armbesturen, op legaten, schenkingen, collectes, verlotingen en bazaars. Toen in april 1928 de kas van het Groene Kruis leeg was, gaven enkele bestuursleden een renteloos voorschot. In februari 1930 besloot het bestuur noodgedwongen tot het ontslag van de wijkverpleegster en trad vervolgens zelf af. Een subsi-

die van het hoofdbestuur van het Groene Kruis maakte het mogelijk het ontslag van de wijkverpleegster in te trekken en haar werk voort te zetten.

In 1955 hielp de opbrengst van ruim duizend gulden uit collectes in de Petrus en Pauluskerk het Wit-Gele Kruis uit de financiële nood.

PREVENTIE EN SAMENWERKING

In 1954 betekende een eerste loonronde van vijf procent het einde van een tijdperk van crisis, werkloosheid, oorlog en wederopbouw. De contributies werden verhoogd en de subsidies van het hulpvaardige gemeentebestuur, het rijk en de zuinige provincie namen toe. De weerzin tegen de verzuiling groeide. De motivering dat de 'ziekenzorg nauw verband houdt met de zielzorg' sprak niet meer aan. Het werk veranderde. De wijkverpleegster P.J.M. (Nel) van Ruiten, die in 1951 zuster Glaudia was opgevolgd, werkte samen met haar collega van het Groene Kruis, onder meer voor de zondagsdienst. Beide verenigingen kregen in het midden van de jaren vijftig elk de beschikking over een tweede wijkverpleegster. De oorspronkelijke taak - 'ontsmetting en verpleging' - was achterhaald. Preventie had prioriteit. De consultatiebureaus voor zuigelingen en kleuters, de kleutertandzorg, zwangerschapsgymnastiek, moedercursussen, voedingsvoorlichting, kanker- en reumabestrijding, bejaardengymnastiek en voetverzorging vroegen om samenwerking. In 1966 kozen het Groene en het Wit-Gele Kruis voor een gezamenlijk

consultatiebureau in de nieuwe wijk in Leidschendam-noord.

Het Wit-Gele Kruis telde in 1966 1754 leden. Naast 23.000 gulden aan inkomsten uit contributies en retributies stond 48.000 gulden aan subsidies van gemeente, rijk en provincie. In 1974 hadden de beide verenigingen, afgezien van de buurtschap Stompwijk, samen 6000 leden, 10 wijkverpleegsters, 3 gebouwen en een balanstotaal van een half miljoen gulden.

De wijkverpleegsters ('markante vrouwen') hadden een zelfstandige werkring. Zuster M.A. (Meta) van der Griend werkte in de jaren 1949-1954 bij het Groene Kruis. Een kordate, toegewijde vrouw uit Beijerland, die door de leden hogelijk werd gewaardeerd. Ze bad 'op verzoek' met de zieken. Over haar werd genoteerd: 'Ze bedoelt de dingen niet zo ruig als zij ze zegt.'

De verpleegsters regelden de werkzaamheden in de wijk in overleg met de artsen en via gemeenschappelijk beraad. Het bestuur controleerde 'tolerant' en greep slechts in enkele gevallen in. Het vaak omvangrijke en moeilijke bestuurswerk was vrijwilligerswerk, ofwel lief-dewerk pro deo. Onder druk van de subsidiegevers werden de verenigingen eind 1976 samengevoegd. Geschoolde managers zouden het beleid overnemen.

Ton Ribberink

Mr. A.E.M. Ribberink
oud-rijksarchivaris

DRIE KAZEN TEGELIJK TILLEN

ErfgoedNieuws | 11^e jaargang | No. 1 | februari 2003

Het voormalige kaaspakhuis aan de Delftsekade stond tijdens Open Monumentendag volop in de belangstelling. Bezoekers konden de vele bijzonderheden aan dit sierlijke en tegelijk robuuste gebouw bekijken. Maar wat is nu precies de plaats van dit oude pand in de Leidschendamse historie?

De kaashandel in Leidschendam bereikte een hoogtepunt in de jaren twintig, dertig en veertig van de afgelopen eeuw. Aan de Delftsekade hadden indertijd de kaashandelaren Van Wijk, De Groot, en Bontje hun groothandel in kaas.

Een zoon van De Groot, de heer Sjaak de Groot, woont nog altijd aan de Delftsekade op nummer 39, naast het pand waarin hij werd geboren toen zijn vader er in kaas deed. Achter zijn woning bevindt zich niet alleen een tuin, maar ook een gebouw dat zijn voorzijde heeft aan de Nieuwstraat en vroeger dienst deed als kaaspakhuis. Nog steeds zijn hier de stellingen te zien waar de kazen op smaak lagen te komen op houten planken die werden schoongemaakt in de Vliet.

Boven het toenmalige pakhuis bevinden zich vier woningen. De vader van de heer

Met paard en wagen, de kazen achterin, ging vader van de heer De Groot in 1925 op pad.
(Foto: archief familie De Groot)

De Groot liet het complex in 1935 voor 16.000 gulden bouwen. De Groot heeft het pakhuis tegenwoordig in gebruik als garage, opslag en hobbyruimte.

'DRIE KAZEN TEGELIJK TILLEN'

De economische crisis in de jaren dertig liet zich overval duchtig voelen, maar paradoxaal genoeg was het voor de kaashandel in Leidschendam een gouden tijd, vertelt De Groot. Samen met Bontje en Van Wijk had zijn vader ongeveer het monopolie in de Leidschendamse kaashandel. Toen hij een jaar of 14 was, ging hij in het kaasbedrijf van zijn vader werken. De kazen werden in die tijd nog voornamelijk per schip vanuit Noord-Holland en Friesland naar Leid-

schendam (Veur) gebracht: wekelijks zo'n 400 kazen. De schuiten meerden aan aan de Delftsekade en werden aanvankelijk met de hand, later met steekwagentjes, de kaaspakhuizen ingebracht. 'Het heeft me m'n rug gekost', vertelt De Groot.

Later werden de kazen per auto aangevoerd. In de kaaspakhuizen langs de Delftsekade lagen ze enkele weken tot een jaar te rijpen, alvorens ze hun weg vonden naar de kaasmarkten in Leiden en Gouda en naar de duizenden melkboeren en kruideniers in Den Haag en omstreken. Bediende de vader van de heer De Groot zijn klanten in de jaren twintig nog met paard en wagen, geleidelijk aan gebeurde dat met de auto

Met de opkomst van het grootwinkelbedrijf verdwenen vanaf de jaren zestig niet alleen duizenden kaaswinkeltjes in de regio, maar werd ook de 'tussenhandel' overbodig. Voor de kaashandelaren aan de Delftsekade zat er niets anders op dan hun bedrijf te beëindigen. De heer De Groot heeft nog tot 1995 een kleine kring van klanten bediend. Toen gaf ook hij er de brui aan.

VEILIGGESTELD

Voor de ingang van het kaaspakhuis op nr. 30/31 bevindt zich nog altijd een deel van de rails, die de verbinding vormden tussen het pakhuis en de Vliet. Eind jaren negentig werd dit grote pand van kaashandel Van Wijk aangekocht door het ar-

chitectenbureau Van Vliet. Daarmee was de dreiging van sloop van het uit 1902 daterende gebouw van de baan. Door de inspanningen van Van Vliet, Erfgoed Leidschendam, de Bond Heemschut en de Stichting Haags Industrieel Erfgoed werd de gemeente Leidschendam gedwongen van de architectuur-historische waarde van het pand.

Het gebouw is volgens een indertijd bij de gemeente ingediend bezwaarschrift tegen sloop 'een tamelijk jonge maar toch zeer passende historisch-stedenbouwkundige schakel in de oplopende bebouwing vanaf het hoekpunt Delftsekade/Nieuwstraat in de richting van de NH dorpskerk, een gegeven dan nog uit de zeventiende eeuw dateert of wellicht zelfs nog van oudere datum is.'

Daarnaast, aldus deze organisaties, is het pand een 'herinnering aan het agrarisch verleden van onze gemeente' doordat het 'bouwkundig de handelsketen van (kaas)boerderij via tussenhandel en detailhandel op weg naar de consument vervolmaakt'. Het complex is volgens hen 'van nationale betekenis doordat het één van de laatst overgebleven panden betreft die waren opgericht voor de fabricage van en handel in kaas.'

Met het behoud en de restauratie van dit pand is de herinnering veiliggesteld aan een tak van nijverheid die vroeger zo veelvuldig voorkwam in de dorpen langs de Vliet.

Jos Teunissen

De Kazen werden eind jaren dertig per auto naar de markt aan de Haagse Herman Costerstraat vervoerd. De auto van De Groot staat hier geparkeerd in de Langnekstraat.

(Foto: archief familie De Groot)

TUSSEN KAAS EN KRUIS

ErfgoedNieuws | 7^e jaargang | No 3. | december 1999

Piet Olijhoek sr bezig met het bestraten van het paardenpad in de Dr. Van Noortstraat. Achter hem zijn zoon Piet en bij de kruiwagen zijn zoon Jaap. Het meisje links is Sjaan Olijhoek en rechts staat Stien van Es. Bij de andere kruiwagen Tinus Bolleboom van Gemeentewerken, 1912.

(Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

Nuchter, eigenzinning, zelfbewust: onderzoek in het archief van de kerk in Stompwijk geeft interessante doorkijkjes in de ontwikkeling van de rooms-katholieke gemeenschap van het dorp Stompwijk.

priesters door deze barre wildernis. In stallen en op zolders vierden zij met boeren, vissers, jagers en verveners de liturgie. Een van hen, de in Leiden uit een vooraanstaande familie geboren Maerten van den Velde (1603-1639), betaalde bij een treffen met justitie deze inzet met zijn leven.

Een gangetje tussen een rijtje huizen leidde naar de kerkschuur en de pastorie. In de schuur was plaats voor vierhonderd personen. Langs de wanden stonden banken voor de mannen, in het midden stoelen voor de vrouwen. Er was 'een welluydent orgel'. De kosten van kerk en eredienst werden omgeslagen naar draagkracht. Tweemaal per jaar gingen de kerkmeesters de bijdragen ophalen. Een forse uitgaaf was het 'recognitiegeld', dat jaarlijks voor de vrijheid van kerkdienst aan de schout moest worden betaald.

Begin achttiende eeuw was in Holland de traditionele armenzorg door schout en algemene armmeesters niet meer opgewassen tegen de problemen. De zorg voor de katholieke armen werd overgedragen aan de geloofsgemeenschap. De inzamelingen huis-aan-huis zouden dan meer opbrengen. Veel kon ook worden verwacht van schenkingen bij overlijden. Op 6 oktober 1747 werd dit voor Stompwijk geregeld in een overeenkomst tussen de schout en de 'gemene' armmeesters van Stompwijk aan de ene kant en de roomse armmeesters van Stompwijk aan de andere kant, die hierbij werden bijgestaan door hun pastoor. De eeuwenoude Hei-

Tussen de Vliet en Gouda lag ooit een moeilijk toegankelijk moerassig veengebied. In het begin van de 17-de eeuw trokken vanuit Leiden en Den Haag

lige Geestgoederen en de inkomsten uit 'opcenten' bij publieke verkopen en verpachtingen gingen voor de helft naar de roomse armmeesters.

Voor middenstanders waren de opdrachten van het armbestuur waardevol, hun band met de geloofsgemeenschap werd erdoor versterkt. De samenwerking met

ten aan de verplichting 'recognitiegeleden' te betalen.

In september 1787 marcheerde een Pruisisch leger Holland binnen. De parasitaire regentenheerschappij werd hersteld. Een schrikbewind volgde. Veel dominees en pastoors doken onder. In Gouda werden tweehonderd 'patriotse' huizen

Feest in Stompwijk, vlaggen in de Dr. van Noorstraat gezien vanuit zuidwestelijke richting naar de RK kerk St. Laurentius in 1920. (Foto: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

de burgerlijke overheid en met de hervormde diaconie leidde tot geregeld overleg. Vragen rond werkverschaffing en welvaartsbevordering werden, niet gehinderd door kerkelijke verschillen, bestudeerd en besproken in de invloedrijke maatschappij 'Tot Nut van 't Algemeen'. Dit bevorderde dat de Staten van Holland in januari 1787 een eind maak-

geplunderd en in Zoetermeer werd de fraaie remonstrantse kerk door het betaalde grauw verwoest en de predikant Van den Bosch, een geleerd man, de dood ingejaagd.

De bevrijding in 1795 door het Franse leger werd in Stompwijk en Veur uitbundig gevierd. Op 23 april 1798 werd in de

banne van Stompwijk gestemd over een nieuwe grondwet, die een einde maakte aan het 'provincialisme'. De weg kwam vrij voor een stapsgewijze verbetering van bestuur en maatschappij. In Stompwijk stemden van de 215 stemgerechtigden 207 voor de nieuwe grondwet. Boven de wetten, proclamaties en brieven van de eerste nationale regering stond: 'Gelijkheid, vrijheid, broederschap'. In de geest van de maatschappij Tot Nut van 't Algemeen moest het streven naar broederschap de ontwikkeling bepalen naar gelijkheid en vrijheid. De Stompwijkers bleven dit motto trouw in de eeuwen die volgden.

In juni 1798 bracht een reactionaire staatsgreep de moderaten aan de macht. Nieuwe verkiezingen werden uitgeschreven. Aan de dominees en pastoors werd gevraagd de regeling van de inschrijving van stembevoegde burgers op de zondag aan de kerkgangers mee te delen. De pastoor van Stompwijk weigerde. Hij wenste geen ongenoegen in zijn gemeente. Hij had zich voorgenomen zich niet meer met de politiek te bemoeien en verzocht in het vervolg van dergelijke verzoeken verschoond te blijven.

In 1807 telde de buurtschap Stompwijk 692 katholieken, onder wie 495 communicanten. Het kerkje, dat in 1754 van de grond af opnieuw was opgetrokken, werd in 1814 van binnen geschilderd, het altaar gewit en 'gemarmerd' en het plafond gestuct.

In 1819 werden de huisjes voor de kerk afgebroken. De kerk kreeg een portaal en op de kerk kwam een toren. Schuin achter de kerk werd een begraafplaats aangelegd. Begraffenissen konden voortaan met klokgelui plaatsvinden. Met toewijding werd een betere maatschappij nagestreefd. In samenwerking wilden de burgerlijke gezagdragers en de kerkelijke voorgangers komen tot een zuiverder godsdienstigheid en tot welvaart.

G.A. van der Lugt (1775-1855), van 1808 tot 1811 pastoor in Stompwijk, was een vooraanstaand bevorderaar van deze samenwerking. Als pastoor te Amsterdam en lid en deken van het Haarlems kapittel toonde hij zich een trouw aanhanger van het vernieuwingsbeleid van koning Willem I. De geboren Amsterdammer Th. Stoek (1791-1870), die in 1824 als pastoor werd overgeplaatst naar Stompwijk, was kritischer. In de deftige marinehaven Den Helder was hij niet te handhaven. Hij verzette zich tegen de vrijmetselarij aldaar en dat leidde tot een hevige twist met de commissaris van politie. Stoek zei hem dat hij met de koning niets van doen had, de paus was immers zijn koning. De commissaris wilde hem hiervoor strafrechtelijk vervolgen. In Duitsland en Oostenrijk zou Stoek met dit verzet zonder meer in de gevangenis zijn beland. In Holland koos men voor overleg.

Onbeheersbare conflicten moesten ook met het oog op de sociale zorg vermeden worden. Terecht waren de autoriteiten er trots op, dat dankzij de armenwet van 1818 eenieder die hulp nodig had, gehol-

pen werd. Voor meer dan tweederde werd de armenzorg echter betaald door de kerkelijke armbesturen, die keer op keer tot samenwerken gedwongen moesten worden. Dit ging niet zonder medewerking van de kerkelijke gezagdragers.

Stoek trof te Stompwijk een nuchtere, eigenzinnige gemeenschap, waarnaar hij zich wist te schikken. De opmerkelijk rijke pastoriebibliotheek werd door hem aangevuld met werken van vooraanstaande Duitse geleerden. Hij berustte in de overgang van opgelegde naar vrijwillige kerkelijke bijdragen en wist in overleg met de provincie en het rijk aanzienlijke subsidies te verwerven voor het noodzakelijke onderhoud van kerk en pastorie. Hij bevorderde de heiligenverering, vooral die van de martelaren van Gorcum. Het Hollandse karakter van het geloof werd benadrukt.

In het revolutiejaar 1848 organiseerde de kerkelijke leiding eensgezinde steun, ook vanuit Stompwijk en Veur, voor de voorstellen tot grondwetwijziging van J.R. Thorbecke. Ingrijpende staatkundige en maatschappelijke verbeteringen volgden. Waardevol voor de buurtschap Stompwijk was, dat de gestage verbetering van het openbaar onderwijs ertoe leidde dat in 1853 in Stompwijk een nieuwe school werd gebouwd. Het schoolhuis te Wilsveen werd opgeheven, evenals de school van de Meer, die in het midden van de 17-de eeuw was gebouwd op grond die daartoe was geschonken door een 'juffrouw' Viveen.

Stoek overleed op 10 april 1870. Hij had zijn tijd overleefd. Rond 1820 schold men in de departementale burelen priesters als Stoek uit voor 'ukramontaan' en 'Jezuïet'. Na 1860 hoonden men hen in kerkelijke kring als 'liberaal'. Een nieuw type priester was in opkomst: leerstellig en autoritair.

Eenzelfde ontwikkeling zag men in protestants Nederland. De hervormde predikant dr. Abraham Kuyper (1839-1920) verdeelde de bevolking grofweg in Christusbelijders en heidenen en leidde als organisator en voorman van de 'kleine luyden' de felle strijd tegen de liberale nomenklatuur. Stocks opvolger wist wat hij wilde: krachtig doorzetten, maar wel vriendelijk. De economische groei bood mogelijkheden. Rijkdom was een gave Gods. Verheimelijken was niet nodig, verplichtingen gaf het wel.

Op 30 november 1870 gingen de plannen, het bestek en de begroting voor nieuwbouw van de kerk naar het bisdom. De bouwvallige oude kerk moest worden gesloopt. Stoeks opvolger rekende het bezorgde bisdom voor dat het heffen van plaatsengeld een financiële basis zou geven. Men was er elders al toe overgegaan en ook de tegenstribbelende Stompwijkers moesten er aan geloven. Stompwijk telde 700 communicanten, onder wie slechts weinig armen. In de nieuwe kerk konden 360 plaatsen worden verhuurd, de mooiste 80 voor zes gulden per jaar, 70 voor vijf, 140 voor vier en 70 voor drie gulden per jaar. Hoogstwaarschijnlijk werden ook de zijbeuken

spoedig 'productief' gemaakt. Stand en staat kregen duidelijke erkenning. De autoritaire standenkerk beantwoordde aan de mentaliteit van de jaren rond de eeuwwisseling.

De nieuwe kerk, in maart 1873 in gebruik genomen, maakte vieringen met overdadige praal mogelijk. Geld, vaak zuur verdiend en gespaard, werd grif gegeven. Ook de oude pastorie ging plat.

Het kerkkoor bestond uit 20 tot 26 zangers. Nieuwe leden moesten een examen afleggen en werden pas benoemd nadat over hen was gestemd. De familie Wijsman leverde enige generaties achtereenvolgende talent. De 'bouwman' L.J. Wijsman (1858-1930) vierde op 22 november 1928 dat hij 50 jaar lid was, sinds 38 jaar dirigent en sinds 30 jaar directeur. Hij kwam ermee in de rubriek 'Uit het rijke roomsche leven' van het populaire weekblad De Katholieke Illustratie.

J.J.M. Suyten (1904-1983) vierde in 1966 zijn 40-jarig jubileum als organist. In Leiden en Den Haag was hij bij begaafde leermeesters opgeleid. In 1932 werkte hij mee aan het oprichten van de kruideniersvereniging 'De Spar'. Hij was een van de eerste bestuursleden. Wanneer kerkelijke plechtigheden hem in de week naar het orgel riepen en zijn zoons zeiden 'Pa, het is te druk, je kunt niet weg', was het antwoord 'Jongens, het is mijn hobby'.

Dat gold voor velen. Het dorpsleven werd verder verrijkt door een toneelvereniging, een fanfare en een voetbalclub.

In 1905 besloot het kerkbestuur tot de bouw van een zusterhuis en school. In oktober 1906 kon een naai- en bewaarschool en in januari 1907 een lagere school voor meisjes worden geopend. Stompwijk was, zoals veel katholieke dorpen, tevreden met het openbaar onderwijs. De levensbeschouwelijke scherpslijperij van rond de eeuwwisseling leidde ertoe, dat het kerkbestuur in 1920 het schoolgebouw van de gemeente overnam ten behoeve van een katholieke jongensschool. Een en ander leverde begrotingstekorten op voor het kerkbestuur en veel administratief werk voor de pastoor. Pas in 1968 werd het schoolbestuur losgemaakt van het kerkbestuur. In dat zelfde jaar verlieten de zusters Stompwijk. Het klooster werd verbouwd tot 'dorpshuis'; een onderkomen voor verenigingen, de crèche, de bejaardensociëteit en de dorpsraad.

Na de eerste wereldoorlog veranderden de jeugdbeweging, de onderwijsvernieuwingen en de opkomst van bureaus voor opvoedings- en huwelijksproblemen de mentaliteit. Diep stak vervolgens het trauma van de jaren 1940-1945. De aan wetten en regels gebonden scrupuleuze volkskerk trok niet meer. Een nieuw kerkbegrip brak baan. Ingrijpend was de herziening van de liturgie. De priester werd weer een begeleider, een bezieler vanuit het evangelie, dat in eerbied voor de ander moest worden verstaan.

Ton Ribberink

A.E.M. Ribberink is oud-rijksarchivaris.

HERINNERINGEN VAN ZUSTER BARTJE

ErfgoedNieuws | 12^e jaargang | No 1. | april 2004

Op 13 januari 1917 werd aan de Veursestraatweg 237 in Veur Anna van Vliet geboren. Ze ging naar school bij de nonnen van de St. Jozefschool in de Damstraat. Op 21 oktober 1940 werd ze zuster Bartholomea van Vliet. 'Zuster Bartje' heeft voor haar overlijden in 2008 haar herinneringen aan Leidschendam op schrift gezet.

Zuster Bartje woonde en werkte van 1960 tot en met 1985 in Woudrichem. Bij haar afscheid in 1985 werd ze door de plaatselijke carnavalsvereniging uitgeroepen tot Vrouw van het Jaar, uit dankbaarheid voor wat de zusters in de loop der jaren voor Woudrichem hadden gedaan. De zusters waren in Woudrichem terecht gekomen door toedoen van burgemeester A.G.A. Dingemans Wierts (1954-1962), die eind jaren vijftig de historische vesting in ere wilde herstellen. Eén van de projecten was het opknappen van het jachtslot van Jacoba van Beieren. Jacoba had dit slot in de eerste decennia van de vijftiende eeuw aan religieuzen geschonken en in de volksmond heette het pand nog altijd 'het klooster'.

Om het gebouw weer een functie te geven, ging de burgemeester in overleg met pastoor Baselaar op zoek naar zusters. In 1958 namen de eerste drie zusters hun

intrek in Woudrichem, in afwachting van het herstel van het oude 'klooster'. In 1965 verhuisden de zusters vanuit de Hoogstraat naar het gerestaureerde Jacoba van Beierenhuis in de Molenstraat.

Toen was zuster Bartje al vijf jaar in Woudrichem. Zij had haar lagere-schooltijd doorgebracht bij de zusters Franciscanessen in Bennebroek. Bij een bruiloft kwam ze tot het inzicht dat het kloosterleven haar roeping was. 'Juist op die bruiloft wist ik dat dit [het gehuwde leven] niets voor mij was. De weg naar het andere leven begon uitzicht te bieden.' In 1946 legde ze de gelofte van gehoorzaamheid, armoede en maagdelijkheid af.

Zuster Bartje zag het als haar roeping mens onder de mensen zijn. Niet afgesloten in een kloostergemeenschap, maar midden in de samenleving werken. De zusters Franciscanessen hadden in Woudrichem en omstreken de gezinszorg opgezet. En al was zuster Bartje verantwoordelijk voor de huishouding, haar activiteiten op maatschappelijk en sociaal gebied waren van grote invloed. De mensen in Woudrichem droegen haar op handen en het klooster werd mede dankzij haar gezien als opvangplek. Zij ervoer dat zelf ook zo: 'Dat werk tussen

de mensen was heerlijk, een verrijking. Vooral ook de omgang met de andersdenkenden, je leerde elkaar kennen en waarderen.'

Als hoofd van de kloosterhuishouding bood zuster Bartje eenieder een luisterend oor. Door de maatschappelijke zorg die zij zo informeel bood, was zij steun voor velen in nood. Zuster Bartje maakte door haar instelling van een gesloten instituut, wat het klooster eigenlijk was, een Open Huis, waar iedere vestingbewoner altijd welkom was. Ook bijna 30 jaar na haar vertrek uit Woudrichem spreken mensen nog steeds met warmte over haar.

In 1985 werd het klooster gesloten (er waren te weinig nonnen overgebleven) en verhuisde zuster Bartje naar een klooster in Wijchen. In 1993 publiceerde zij haar herinneringen aan 25 jaar arbeid in Woudrichem onder de titel 'Lief en Leed zijn deelbaar: zusters Franciscanessen te Woudrichem'. Hieruit enkele fragmenten:

DE TRAM GING DOOR DE SCHUUR

'Op de grens van Voorschoten en Veur, waar toen nog tol moest worden betaald bij de tolbaas, was een mooi huisje. Daar kwam de tram binnen, richting Den Haag. Ze ging langs alle bochten en punten, geen recht weg dus en ook niet de kortste. Even voorbij de Boslaan stond een grote boerderij, nog dichterbij de weg een grote schuur die erbij hoorde. De tram ging met een grote bocht om de schuur heen, echt een probleem. Vroeger ging de postkoets er wel in om paarden te

wisselen en de gasten in de bijbehorende herberg Schakenbosch zich te laten verfrissen, om daarna opgefrist aan de andere zijde de schuur weer te verlaten. Die schuur werd niet zomaar even afgebroken, alles werd eerst goed bekeken! De oplossing kwam. Voor en achter de deuren open en... de tram pufte er vrolijk doorheen!

Ook bij de hoek van de Damlaan bij het café van Al was er een reuze bocht, maar het ging allemaal. In de zomermaanden werd achter de gewone wagons nog een geheel open wagen gehangen. De zijkanalen helemaal open, alleen een paar lange houten planken als leuning zoals op de bruggen. Je kon alle kanten op kijken. Best wel leuk.

Maar als er een vrachtje kolen bij gedaan werd om de ketel van de locomotief flink door te laten branden, dan beleefde je wat. Er spoten grote zwarte rookpluimen uit de pijp en deze kwamen ook in de open wagen. Je werd er zo zwart als roet van. Maar je had zelf de plek gekozen, dus dat kreeg je cadeau!

We zijn een keer met een paar burens met die tram naar Scheveningen geweest. Voor ons was het net of je naar een andere wereld ging, feest en spanning van hoe zou het er daar uit zien. Om enkele dubbeltjes uit te sparen - want het was toch wel een heel kapitaal - gingen we lopen van de Boslaan tot het viaduct van de bovenlijn Leidschendam-Voorburg. Ongeveer een uur lopen.

Op de heenweg hoorde je niets, geen gezanik over moe worden of zo. Maar terug... dan waren we echt moe van strand en zee. Dan was het wel eens: 'Is het nou nog lang lopen? Of: 'Zijn we nou bijna thuis?'

Maar als ik er nu nog aan denk, beleef ik het weer. Wat hebben onze ouders geprobeerd om ons toch extraatjes te geven in de vakantie.

EERST DE GELE, TOEN DE BLAUWE TRAM

'Hoe lang de stoomtram nog gereden heeft, weet ik niet meer, maar nog wel dat de nieuwe trambaan werd aangelegd.

Die was niet van plan dezelfde bochten te nemen. Nee, die ging soms dwars door een stuk land van de boeren en de tuinders. Er is veel veranderd. De eerste keer dat er een elektrische tram langs zou komen, ging iedereen buiten staan kijken, alsof het een wereldwonder was!

Het was toen een gele tram, al gauw kwam toen de blauwe. Hoe lang de blauwe tram is blijven rijden, weet ik niet meer (tot 1961 - red.) Maar in 1958 ben ik nog met de blauwe tram naar Leidschendam gekomen. Veur was toen al in Leidschendam opgenomen, dus bestond niet meer. Na 18 jaar kwam ik weer voor een dag en nachtje thuis slapen.

De Blauwe tram bij de halte Damlaan in 1959.
(Foto: gemeentearchief Leidschendam-Voorburg)

Toen hebben we daar verlof voor gekregen. Maar wat was de omgeving en alles toen ontzettend veranderd. Je kende het bijna niet meer.

DE KRAAN KWAM, DE PLEE GING

'Het was zo rond 1922 dat het elektrisch licht werd aangelegd, een grote verandering.

De lamp werd midden aan de zolder gemaakt, maar een trap had die man niet bij zich. Ik zie het nog gebeuren: met een stoel op tafel werd de draad met een klein wit kapje eraan en een gloeilamp van (schrikt niet) 10 watt vastgezet. In een nieuw huis werd er gelijk een elektrische bel bij de deur gemaakt. De trekbel verdween en voor diegene die geen bel had, werd er meestal geklopt of geroepen 'Vollúúúk!!'

Op een keer moest ik een boodschap bij iemand doen, maar ik wist niet wat je met dat kleine knopje moest doen. Er-uit trekken, als bij een trekbel, ging niet. Gelukkig hadden die mensen mij gezien.

'Moet je zóó doen', leerden ze me. Alle begin is moeilijk. Mij opa vond al dat 'electric' maar vreemd.

Ook de waterleiding deed zijn intrede. De pomp ging weg en de kraan kwam. Nu kon moeder niet meer zeggen 'ga naar de pomp' als we dorst hadden.

De ouderwetse plee ging weg. Er kwam een closet met doortrekker. Wij vonden het prachtig. Maar de hoeveelheid water die je gebruikte, werd regelmatig opgenomen en dan kwam de rekening. Zuinig aan dus...'

Zuster Bartje overleed in november 2008 op 91-jarige leeftijd in Huize Portiuncula in Wijchen (Gelderland). In Woudrichem woont Otto de Fijter op zijn boot 'Bartholomea', een vrachtschip uit de jaren dertig dat vernoemd is naar zuster Bartje, die in het klooster in de Molenstraat woonde en veel heeft gedaan voor Woudrichem.

Anne van Vliet

Heeft u een vlotte pen, ervaring met schrijven en zou u het leuk vinden om voor Erf Goed Nieuws te schrijven?

Laat het ons weten via:
info@erfgoedleidschendam.nl

ERFGOED LEIDSCHENDAM

ERFGOED LEIDSCHENDAM

Postbus 3027

2260 DA Leidschendam

info@erfgoedleidschendam.nl